

Střet identit? USA a Evropa po 11. září

JIRÍ ŠEDIVÝ

„V akademickém bádání o politice není důležité vyloučit hodnotově zatížené premisy, ale podrobit tyto premisy zkoumání a kritice, vznášení morálních a politických otázek brát jako součást tohoto bádání... Věřím také, že bádání má svou vlastní morálku a že nevyhnutelně podvrací politické instituce a hnutí všeho druhu, dobré stejně jako špatné.“

Hedley Bull, 1977, s. XV

Krátké období jednoty a solidarity v rámci atlantického společenství, které trvalo několik týdnů po loňských teroristických útocích, vystřídal rychle se prohlubující rozkol mezi Evropou¹ a Spojenými státy. Na den přesně sedm měsíců od 11. září konstatoval vlivný mezinárodní týdeník, že „od Vietnamu nebyla západní Evropa tak oddělena od svých amerických spojenců“, jako je dnes [*The Economist*, 2002 a]. Evropané obviňují Američany z nedostatku diplomatického taktu, z „utilitárního unilateralismu“ (bývalý francouzský ministr zahraničí Hubert Védrine) a z mocenské arogance vůči svým spojencům a světu. S obavami sledují americkou zahraniční politiku, která podle jejich názoru dává přednost represí před vyjednáváním a nadřazuje militantní silovou strategii nad sofistikované (rozuměj evropské) širokospektrální přístupy tradiční diplomacie. Američanům potvrzují evropské postoje jejich historické předsudky vůči Starému kontinentu; neochotu podpořit rozhodnutí Washingtonu „změnit režim“ v Iráku srovnávají s mnichovanstvím a s appeasementem vůči Hitlerovi. Za výtkami vůči své politice nalézají evropský komplex mocenské méněcennosti. Na obou stranách panují obavy, že trend transatlantického rozkolu může být nevratný [*viz Kagan, 2002*].

V řadě analýz příčin této situace převažuje tradiční přístup, hledající vysvětlení rozkolu v mocenské asymetrii mezi Evropou a USA a z ní vyplývající divergenci materiálních zájmů [*srov. např. The Economist, 2002 a, b, c, d, e; IISS, 2002; Lindley-French, 2002; Sloan, 2000; Survival, 2001, 2002*]. Tato stať si klade za cíl rozšířit pohled o nemateriální, ideovou dimenzi problému. Pozornost věnuje především vztahu identity a moci. Výchozím předpokladem je, že odlišnost Evropy a Spojených států není dána pouze asymetrií jejich mocenských potenciálů, ale též rozdílnou identitou těchto sociálních jednotek. Rozdílné identity podmiňují pak rozdílné hodnotové akcenty a ideové perspektivy, s jejichž pomocí interpretují Američané a Evropané svět, svou pozici a roli v něm a jejichž prostřednictvím vkládají smysl svým činům, zdůvodňují své chování a jednání, konstruují své zájmy, legitimizují své metody užití moci a v neposlední řadě jimi nahlíží na sebe navzájem.

V první části této stati identifikuji základní charakteristiky problému a formuluji výchozí pracovní hypotézy. Ve druhé části definuji teoretický rámec analýzy, který vychází z metod sociálního konstruktivismu. Konstruktivistické pojetí bezpečnosti přebírám z učení kodaňské školy.² V takto definované teoretické perspektivě dále srovnávám americké a evropské reakce na teroristické útoky, a to na základě analýzy relevantních textů – projevů amerického prezidenta George Bushe a řady evropských státníků.

I. PROBLÉM

V červenci tohoto roku proběhla hromadnými sdělovacími prostředky zpráva o pobouření a hrozbách vysílacího bojkotu, které v USA vyvolal satirický hudební videoklip britského zpěváka řeckého původu George Michaela *Shoot the Dog*. Klip mj. zpodobňuje brit-

STŘET IDENTIT?

ského premiéra jako pudlíka George Bushe a píseň ironizuje Blairovu údajně nekritickou podporu americké zahraniční politiky [viz Tylová, 2002]. Tato banální epizoda je projevem hlubšího problému, než je tradiční napětí mezi národní či státní bezpečností a občanskými svobodami – v tomto případě svobody projevu –, jež se obvykle vyostřuje v bezpečnostně výjimečném stavu, v tomto případě v době tzv. války proti terorismu. Groteskní aféra je drobnou pointou v řadě dalších, podstatnějších a vážnějších sporů, které doprovázejí současnou eskalaci napětí a prohlubování vzájemného neporozumění mezi Amerikou a Evropou.

Vážnější je, že pod povrchem politických a žurnalistických přestřelků přes Atlantik – my jsme ve válce, vy jste sotva vyhlásili pohotovost a planě moralizujete o našich metodách boje; to vy se chováte jako šerif, soudce a kat v jedné osobě, navíc bez ohledu na zákon a na spojence, jejichž nabídky pomoci odmítáte, a svou „válku“ bojujete unilaterálně [srov. Daalder – Gordon, 2002; Gedmin, 2002; Friedman, 2002; Weiss, 2002] – pokračuje zrychleným tempem oslabování transatlantického spojení. Jistě, tento proces probíhá přinejmenším již od konce studené války a ztráty velkého nepřítele. Jak však vysvětlit paradox, že navzdory zjevení nového společného nepřítele – islámského terorismu –, čemuž se ostatně dostalo nejvyššího potvrzení aktivací článku 5 Washingtonské smlouvy o kolektivní obraně NATO (12. září 2001), tedy navzdory existenci faktoru, který by měl Západ stmelovat, se různice po 11. září množí a stupňují do té míry, že se dokonce objevují obavy o budoucnost NATO? Proč se Samuel Huntington mýlil, když krátce po teroristických útocích na Spojené státy prohlásil, že „bin Ládín vrátil Západu společnou identitu“ a že „v blízké budoucnosti... se Evropa a Amerika sblíží rychleji“ díky společnému „civilizačnímu“ zájmu? [Huntington, 2001]. Kdo si dnes vzpomene na titulky první strany *Le Monde* hlásající dva dny po útoku: „*Nous sommes tous Américains?*“ Proč jsou Američané ve válce a Evropané nikoli?

Na spor mezi Evropou a Amerikou lze nahlížet ve dvou rovinách – v materiální a nemateriální. Viditelnější je materiální rovina euroamerických kontroverzí, kterých je celá řada: posuny v distribuci moci a v rovnováze spojení v mezinárodním systému po zářijových útocích, konkurence zájmů o středovýchodní ropu, obchodní protekcionismus, raketová obrana, evropský záměr vybudovat satelitní síť Galileo, která zruší monopol amerického GPS, problém technologické propasti, napětí ohledně dělby institucionálních kompetencí ve vojenství mezi USA a Evropou, respektive mezi NATO a Evropskou unií (EU) atd. Typově však nejsou tyto věcné spory mezi Evropou a Amerikou ničím novým. Během studené války zažilo atlantické společenství řadu obdobných problémů – např. nikdy nezavřená diskuze o jaderné strategii, Suezská krize, Vietnam, nekončící debata o rozložení nákladů na obranu NATO, nebo spory ohledně rozmístování tzv. Euromissiles na přelomu 70. a 80. let a mnohé další. Můžeme namítnout, že tehdy byly hranice, kam až může roztržka zajít, vymezeny několika sty divizí Varšavské smlouvy a desetitisíci sovětských jaderných zbraní. Vnímání existenčního ohrožení z Východu též bezpochyby vymezilo hranice identity Západu. Dnes ale také existuje společný nepřítel, údajně globálního a civilizačního charakteru. Jeho existence neplní však sjednocující funkci v transatlantické diskuzi; naopak je zdrojem různic.

Neshody strategického charakteru, tedy o cílech a zejména o prostředcích k jejich dosažení, byly v době studené války běžné. Dnes si Amerika přestává rozumět s Evropou i v otázce hodnot. Hodnotové divergence jsou patrné v širokém spektru problémů, počínaje rolí a významem mezinárodních institucí a práva přes režimy kontroly zbrojení, principy volného obchodu, otázku udržitelnosti rozvoje a konče třeba právem státu trestat své občany smrtí. Odkaz na společné hodnoty byl přítom v krizových obdobích studené války, ale i po ní, např. v první polovině 90. let, kdy NATO hledalo nový smysl své existence, vždy posledním a – nutno dodat – poměrně bezpečným útočištěm zachránců transatlantického pouta [viz Šedivý, 1995].³ Nyní nefunguje ani tento osvědčený záchranný pás.

Je proto zřejmé, že kromě prozkoumávání empirického světa je nezbytné hledat vysvětlení transatlantické krize ve světě idejí, jejichž prostřednictvím jednotliví aktéři interpretují, sobě a světu ozřejmují své role, postoje a činy, vkládají jim smysl a legitimitu, tedy v politických a bezpečnostních kulturách jednotlivých aktérů.⁴ Ideový kontext problému spočívá v různosti evropské a americké historické zkušenosti, v rozdílných kulturních východiscích a politických tradicích, s nimiž přistupují USA a jejich evropští spojenci k mezinárodní politice a bezpečnosti. Tvrdím, že v pozadí evropské neochoty podpořit či převzít po 11. září americký diskurz⁵ války stojí – kromě fyzického faktu, že se teroristická akce odehrála mimo evropské území – rozdílné vnímání a přijímání funkce organizovaného násilí pro vytváření společenského vědomí. Toto vědomí lze chápat jako vyvíjející se, historicky podmíněný agregát sdílených přesvědčení, společné paměti a mýtů, které zakládají kolektivní identitu určité společenské jednotky. Amerika a Evropa jsou z hlediska svých identit podstatně odlišné společenské jednotky. Zatímco Evropa je postmoderní, postsuverénní, postvestfálskou pospolitostí, Spojené státy jsou moderní suverénní národní stát.

Odlišné identity jsou zdrojem „diskurzivní nekompatibility“ mezi Evropou a USA. Ta se projevuje jak v nekompatibilní definici bezpečnosti/ohrožení a v protichůdných přístupech k managementu mezinárodní politiky a moci, tak i v otázce přijímání „konstitutivní povahy organizovaného násilí ve vytváření moderní politické identity a globální politiky“ [Klein, 1994, s. 37]. Z této perspektivy lze pak vyslovit hypotézu, že Američané zahájili po 11. září reprodukci národní identity, kterou uskutečňují v rámci a pomocí válečného diskurzu. Evropané obdobný krok nečinili, americkou rétoriku, která se vymyká jejich vidění světa, nechápou. George Michael vstoupil mimoděk – a příznačně pro toto nepochopení – se svou blasfemií do situace, kterou je vždy a v každé zemi či národě nebezpečné zlehčovat. Dotknul se citlivých míst národněobrozenského projektu, amerického „národního probuzení“ [viz Bush, 8. 11. 2001].

Na základě řečeného lze zformulovat následující pracovní teze:

- Evropa je postmoderní pospolitostí postsuverénních států; USA jsou moderním suverénním národním státem.
- V moderním světě je válka v logice Clausewitze pokračováním politiky jinými prostředky; v postmoderním je „příznakem politického selhání“ [Cooper, 2002, s. 15].
- Ústředním motivem poválečné integrace Evropy je odmítnutí politických metod a principů, které v minulosti selhaly, jako je např. politika rovnováhy moci, používání násilí jako legitimního prostředku udržování mocenského ekvilibria, exkluzivní a absolutní pojetí suverenity, úzce militární koncepce bezpečnosti. K zavrženým metodám patří také negativní konstrukce výlučné národní identity na základě obrazu nepřítele a prostřednictvím války. Spojené státy obdobnou zkušeností neprošly.
- Američané vnímají útoky 11. září jako „válečný akt proti své zemi“, uskutečněný poprvé v historii na jejich vlastní půdě [viz Bush, 20. 9. 2001]. Součástí válečné mobilizace je mobilizace národní identity, uskutečňovaná tradičním americkým způsobem – zpřítomňováním a projekcí zakládajících ideálů a mýtů na pozadí obrazu nepřítele.
- Evropa se s americkým traktováním současné situace jako války neztotožnila. Pokud by se měla k americkému válečnému diskurzu připojit, musela by učinit regresivní krok proti proudu svého vývoje a popřít základy své novodobé identity, konstruované v rámci postsuverénního projektu evropské integrace po druhé světové válce.

II. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

V této části své stati nejprve vyložím základní teoretický rámec analýzy, jímž je sociálně-konstruktivistický přístup ke studiu mezinárodních vztahů (dále jen MV). Nejobecněji řečeno, sociální konstruktivismus si klade otázku, „do jaké míry ideje konstituují záležitosti, které jsou na první pohled »materiální«“, ... nakolik jsou „smysl moci a obsah zájmů od idejí odvozeny“ [Wendt, 1999, s. 94 a 96]. V tomto rámci poté zúžím pozornost

STŘET IDENTIT?

na konstruktivistický přístup ke koncepci bezpečnosti, která vychází z intersubjektivního pojetí ohrožení. Ohrožení v tomto pojetí neexistuje pouze objektivně – jak předpokládá neorealismus (Kenneth Waltz, viz níže) –, není ani objektivní (dimenze materiální) a současně subjektivní (dimenze vnímání) – jak tvrdí klasický realismus (Arnold Wolfers, viz níže) a strategická studia –, nýbrž intersubjektivní. Problém se stává bezpečnostní otázkou, materiální potenciál se stává ohrožením v rámci a prostřednictvím komunikace mezi subjekty, aktéry. Jako takový je konstruován v procesu „sekuritizace“ (*securitization*). Tuto koncepci rozpracovává kodaňská škola MV [*srov. Waever, 1995; Buzan – Waever – de Wilde, 1998*]. Otázku moderní a postmoderní identity společenských jednotek – států, systémů – řeší Cooper [*viz Cooper, 2000; Cooper, 2002*], jakož i Buzan a Little [*viz Buzan – Little, 2000, zejména kapitola XVI*]. Společenskou funkci bezpečnosti a organizovaného násilí pro konstituci politické identity teoretizuje v případě Západu Bradley S. Klein [*viz Klein, 1994*], v případě USA David Campbell [*viz Campbell, 1998*].

2.1. Konstruktivismus

Konstruktivismus patří k volnému sdružení postpozitivistických směrů ve společenských vědách (jako je např. kritická teorie, hermeneutika, feminismus, postmodernismus), které nejméně od 60. let 20. století atakují pozitivismus. Pozitivismus stojí na čtyřech předpokladech: I) existuje objektivně poznatelná pravda; II) prostředníkem jejího poznání je rozum; III) nástrojem poznání je empirie; IV) mezi pozorovatelem (subjektem) a pozorovaným (objektem) existuje neprostupná hranice. Postpozitivistické směry pak toto v různé míře popírají [*srov. Skinner, 1985; Smith, 1996*].⁶ Od 80. let proniká postpozitivismus do teorií mezinárodních vztahů a do bezpečnostních studií.

Neexistuje jedna konstruktivistická teorie nebo škola MV; sami protagonisté konstruktivismu se vyjadřují v pojmech jako konstruktivistický „přístup“, „analýza“, „model“, nebo „program výzkumu pro MV“. Proto by se od konstruktivismu nemělo očekávat – jak varuje James Der Derian [*viz Derian, 2001, s. 79*] –, že bude splňovat „*striktně vědecké, prediktivní nebo preskriptivní standardy*“ velkých teorií. Konstruktivismus definuje Emanuel Adler jako pohled, který předpokládá, že „*způsob, jakým materiální svět utváří a je utvářen lidskou akcí a interakcí, závisí na dynamice normativních a epistemických interpretací tohoto materiálního světa*“ [*cit. dle Terriff – Croft – James – Morgan, 1999, s. 99–114*]. Instituce, podmínky a praktické postupy mezinárodních vztahů, jako je stát, anarchie, rovnováha moci, bezpečnost, ohrožení, válka atp., nejsou předem dány, neexistují objektivně, jsou nesamozřejmé. Jsou konstruovány dialekticky, v interakci materiálního a ideového světa, v diskurzu mezi dvěma či více subjekty, v dialogu mezi vnitřním a vnějším, mezi řádem a anarchií, mezi státem a systémem států, mezi aktérem a jeho protějškem či nepřítelem. Konstruktivismus v MV se negativně vymezuje vůči tradičním pozitivistickým přístupům, zejména vůči neorealismu, který reprezentuje Kenneth Waltz. Tradiční školy a zejména neorealismus mají tendenci chápat výše uvedené dvojice jako opoziční, vzájemně se vylučující nebo nespojitě dichotomie či protipóly. Moc, stát a další instituce MV, stejně jako ohrožení vnímají tradicionalisté jako objektivně existující materiální faktory [*viz Wendt, 1999, kapitola 3*]. Naopak podle názoru konstruktivistů se tyto vzájemně ustavují (konstituuji), udržují a reprodukuji [*viz Knutsen, 1997, s. 276*].

2.2. Konstruktivismus a bezpečnost

Konstruktivistická bezpečnostní studia se zaměřují především na vztah materiálního a ideového rozměru bezpečnostních institucí, na roli kolektivního či společenského vědomí při jejich ustavování a udržování. V MV nabourávají (neo)realistický nárok na monopolní conceptualizaci bezpečnosti. Neorealismus postuluje strach, ohrožení a hledání bezpečnosti jako základní motivaci chování všech států. Vnitřní režim státu, charakter zřízení a státní ideologie nemají na vnější chování vliv. Existenci ohrožení Waltz chápe jako objektivně danou strukturální konstantu, která vyplývá z hobbesovské podstaty mezinárodní

anarchie. „Mezi lidmi, stejně jako mezi státy je anarchie, nebo-li absence vlády, spojená s výskytem násilí“ [Waltz, 1978, s. 102]. Strukturu mezinárodních vztahů určuje podle Waltzova názoru distribuce moci mezi aktéry systému. „V anarchii je bezpečnost nejvyšším cílem. Státy mohou naplňovat další cíle, jako je klid, zisk a moc, pouze je-li zajištěno přežití“ [Waltz, 1978, s. 126]. Bezpečnost definuje neorealismus úzce, a to jako funkci vojenské síly. Permanentní pocit ohrožení nutí pak aktéry zvyšovat svou vojenskou sílu. Waltz tvrdí, že se tím státy nutně dostávají do „bludného kruhu bezpečnostního dilematu“, které „nemá řešení“; zbrojení jednoho v zájmu zvýšení vlastní bezpečnosti vyvolává stejnou reakci u ostatních [viz Waltz, 1978, s. 186–187]. Odpovědí na existenci (objektivního) ohrožení – na snahu získat mocenskou převahu – může být ustavení aliance. V okamžiku, kdy ohrožení zmizí, aliance ztrácí svůj smysl a rozpadá se. Waltz nevěří, že anarchii je možné regulovat mezinárodními institucemi. „Kontrola spíše než přesná regulace a prevence spíše než koordinace pro dosažení pozitivních cílů jsou klíčově důležité operace.“ Nejdůležitějším nástrojem kontroly, prevence a vlivu v mezinárodní politice je síla [viz Waltz, 1978, s. 209]. Mezinárodní instituce jsou pak jen přechodnými zájmovými sdruženími bez hlubšího vlivu na povahu a tvorbu mezinárodní politiky.

Konstruktivismus naopak popírá výlučně objektivní podstatu ohrožení a úzké, militární pojetí bezpečnosti. Thomas Risse-Kappen tvrdí, že „vnímání ohrožení nepramení z kvaziobjektivní mezinárodní struktury moci, ale aktéři odvozují své vnější chování z hodnot a z norem, které ovládají domácí politické procesy a zároveň utvářejí identity jejich partnerů v mezinárodním systému“ [cit. dle Terriff – Croft – James – Morgan, 1999, s. 111]. Ohrožení není ani objektivní daností, ani subjektivním vjemem, ale intersubjektivní konstrukcí. Aliance jsou utvářeny nejen společným ohrožením, ale též společnými hodnotami, které jim mohou pomoci přežít i po ztrátě nepřítele. Institucionalizace společných hodnot je pojivem v období změny a prostředníkem adaptace na nové podmínky. Realisté připisují válce především regulativní funkci – udržování ekvilibria v systému rovnováhy moci a zabránění hegemonii. Konstruktivismus si všímá konstitutivní funkce organizovaného násilí pro ustavování a udržování států, systémů států a řádu, pro utváření politické identity [viz Klein, 1994, s. 5]. Kromě tradičního vojenského sektoru bezpečnosti preferovaného neorealismem rozšiřují konstruktivisté svou analýzu na politický, hospodářský, sociální a environmentální sektor [viz Buzan – Waeber – de Wilde, 1998].

Je paradoxní, že neorealismus, který je považován za vyšší vývojový stupeň realismu, je v otázce konceptualizace bezpečnosti teoreticky chudší než jeho předchůdce. Ve snaze vytvořit technicky čistou teorii Waltz nevpustil do své koncepční mapy subjektivní dimenzi, a to nejméně ve dvojnásobném smyslu: I) vyloučením vnímání, interpretace a sebereflexe aktérů, II) zavedením železného zákona determinace chování aktérů anarchickou strukturou mezinárodních vztahů. Robert O. Keohane upozorňuje na bohatší dialektické pojetí koncepce rovnováhy moci v klasickém realismu (Hans Morgenthau, John Herz, patří sem též Henry Kissinger). Rovnováha moci není v jejich pojetí pouze objektivně existujícím stavem či procesem mezinárodního systému, ale též „kolektivně uznávaným orientačním schématem pro strategickou akci. Klasický realismus obsahuje jednotu opozit a přijímá dialektickou kvalitu lidské zkušenosti za zdroj výkladu a interpretačního vhledu“ [Keohane, 1983, s. 510].

S předpokladem, že bezpečnost není pouze objektivně existující stav či hodnota, pracovala klasická realistická škola a strategická studia přinejmenším od zveřejnění článku Arnolda Wolfersa „National Security“ as an Ambiguous Symbol [viz Wolfers, 1952]. Bezpečnost podle Wolfersova názoru „měří v objektivním smyslu absenci ohrožení nabytých hodnot, v subjektivním smyslu absenci strachu z útoku na tyto hodnoty“. Problémem bezpečnostní praxe je nevyhnutelná diskrepance mezi objektivní a subjektivní rovinou bezpečnosti. Protože stupeň bezpečnosti a ohrožení nelze nikdy objektivně stanovit, zůstává tato nejednoznačnost záležitostí „subjektivního hodnocení a spekulace“ [Wolfers, 1952, s. 485]. Wolfers svou definici hlouběji neteoretizuje, nicméně předpoklad duální povahy

(objektivní a subjektivní) bezpečnosti slouží jako východisko k rozšiřování koncepce bezpečnosti, a to jak pro pozitivisty [srov. Baldwin, 1997], tak i pro konstruktivisty [viz Buzan – Waever – de Wilde, 1998, s. 30].

2.3. Intersubjektivní konstrukce ohrožení

Ke „konstruktivistické operační metodě“ konceptualizace bezpečnosti se hlásí kodaňská škola. Buzan, Waever a de Wilde [viz Buzan – Waever – de Wilde, 1998, s. 29–31] teoretizují bezpečnost a ohrožení jako výsledek procesu intersubjektivní komunikace a interakce aktérů. Bezpečnost je v tomto smyslu sociálně konstruovanou koncepcí, která je založena na vztahu subjektů/aktérů bezpečnosti. Zatímco pro realisty je jediným subjektem stát, v konstruktivistické perspektivě se subjekty mohou pohybovat v kontinuu jednotlivec – světový systém. Pojmy bezpečnost a ohrožení mají vždy specifický význam a smysl, který je dán určitým sociálním kontextem, v němž probíhá „diskurz a diskurzivní akce“. Jak vysvětluje Ronnie D. Lipschutz: „*Nepřátelé se částečně »vytvářejí« navzájem prostřednictvím průběhu svých nejhorších strachů na a do toho druhého; v tomto smyslu je jejich vztah intersubjektivní*“ [Lipschutz, 1995, s. 5].

V tomto duchu odpovídá na otázku – „*Co je bezpečnost?*“ – Ole Waever. S odkazem na jazykovědu tvrdí, že „*»bezpečnost« je řečový akt*“, který má performativní účinek. Performativní řečový akt není pouhým popisem určité „reality“, ale pokusem vytvořit realitu. Určitý problém, stav či vývoj se stanou otázkou bezpečnosti tím, že ji za takovou prohlásíme, že ji „*sekuritizujeme*“ (*securitization*) [viz Waever, 1995]. Tento krok vysvětluje Waever jako „*extrémnější verzi politizace*“. Politizací se určitý problém přesunuje ze sféry ležící mimo zájem státu a rozhodování jeho politických orgánů do oblastí jejich zájmu a stává se předmětem politické diskuze či boje. „*Sekuritizace*“ problému znamená jeho přesunutí z politické či mimopolitické sféry do oblasti životního zájmu státu. Je-li určitý problém prezentován jako ohrožení, nárokuje si ten, kdo ho za takový označí, právo přijímat zvláštní opatření, která se vymykají běžnému politickému provozu, jako je např. výjimečný stav a pozastavení platnosti určitých práv nebo mimořádné investice. „*Sekuritizační krok*“ (*securitization move*) – tedy proces označování a prosazování určitého problému jako bezpečnostní záležitosti – je úspěšný tehdy, je-li jako takový přijat publikem, na něž je tento krok zaměřen. Přijetím „*sekuritizačního kroku*“ legitimizuje publikum – nejčastěji společnost v určitém státě – „*sekuritizačního aktéra*“ – nejčastěji vládu – k výjimečným opatřením [viz Buzan – Waever – de Wilde, 1998, s. 23–25].⁷ Válka je pak „*definiční hranicí bezpečnosti*“ [Lipschutz, 1995, s. 4], válečný diskurz je tudíž extrémním typem „*sekuritizace*“ a prohlášení války extrémním případem performativního řečového aktu.

Jako příklad úspěšného „*sekuritizačního kroku*“ s tragickými důsledky uveďme přesunutí otázky etnického složení jugoslávské společnosti z politické do bezpečnostní sféry ve druhé polovině 80. let. Aktéry „*sekuritizace*“ byly bývalé komunistické elity jednotlivých svazových republik. Účelem tohoto kroku byla rekonstrukce národních identit na základě konstrukce etnického/náboženského nepřítel. Důvodem bylo vyčerpání dosud sjednocující jugoslávské identity, které nastalo po Titově smrti a v kontextu končící studené války. Cílem bylo udržení a posílení moci těchto elit [viz Kaldor, 1999, s. 199], neboť – jak připomíná Jean Baudrillard – „*moc existuje jen skrze onu symbolickou moc označit Druhého, Nepřítele, vklad do hry, hrozbu, Zlo*“ [Baudrillard, 2001, s. 37–38].

Z logiky „*sekuritizace*“ vyplývá možnost „*desekuritizace*“ (*desecuritization*) určitého problému, tedy jeho navrácení či přesunutí do politické sféry. Příkladem je *détente* ve vztazích Sovětského svazu a USA a rychlé ukončení studené války ve druhé polovině 80. let 20. století. V logice neorealismu mělo i nadále přetrvávat „*bezpečnostní dilema*“ vyplývající z „*objektivně*“ existujících, materiálních, strategické rovnováhy vojenských sil mezi Východem a Západem. V logice realismu měl Michail Gorbačov řešit vnitřní hospodářské a politické problémy a stupňující se zbrojní tlak závodu ze strany USA zvýšením vnitřní represe, popřípadě vnějším výbojem [srov. Wendt, 1999, s. 121]. Místo toho po-

stupoval jakoby v intencích konstruktivismu a učinil odvážný „desekuritizační krok“ (*de-securitization move*). Rozhodl se „zásadně zpolitizovat strategický vztah se Spojenými státy, který do té doby zkostratěl ve vzájemně se posilující struktuře závodu ve zbrojení“ [Klein, 1994, s. 130]. Gorbačov zahájil politizaci americko-sovětských vztahů tím, že změnil rétoriku. Po diskurzivní změně následovala změna materiální – radikální odzbrojovací kroky. Podle Buzanova názoru to, že tato „změna postoje hrála tak velkou roli v dekonstrukci studené války, přičemž materiální faktory měly roli poměrně druhořadou, pomohlo podpořit posun od materiálních k sociálně-konstruktivistickým technikám analýzy“ ve studiu MV a bezpečnosti [Buzan, 2000, s. 8]. Jiným příkladem „desekuritizace“, který je pro tuto analýzu relevantnější, je komunitarizace evropské politiky po druhé světové válce v rámci integračního a unifikačního projektu. V této souvislosti je příznačné, že se konstruktivismus výslovně hlásí k integrační teorii Karla Deutsche (transakcionalismus) a k jeho koncepci „bezpečnostního společenství“. Deutsch je definuje jako na hodnotách založenou komunitu států, které ze svých vzájemných vztahů vyloučily možnost násilného řešení vzájemných problémů [srov. Deutsch, 1978, kapitola 18; Adler – Barnett, 1998; Wendt, 1999, s. 3].

2.4. Modernita a postmodernita v mezinárodní politice

V předešlé části této stati jsem vyložil konstruktivistické, intersubjektivní pojetí bezpečnosti. Nyní se budu věnovat otázce, jak působí identita aktéra na jeho koncepci bezpečnosti a na ohrožení, respektive problému vlivu společenského vědomí aktéra na jeho „sekuritizační“ strategii. Tento krok nás přiblíží k porovnání rozdílů „interpretačních pozic“ a „sekuritizačních“ strategií Evropy a USA po 11. září. Nejprve se zaměřím na rozdíly mezi moderní a postmoderní identitou aktérů MV, a to na základě koncepce Richarda Coopera. Poté přesunu pozornost na problém vzájemně konstitutivního vztahu identity a ohrožení, a to v teoretickém pohledu Davida Campbella.

Existuje všeobecná shoda o tom, že konec studené války vnesl do mezinárodního systému významnou změnu. U tohoto konstatování však shoda končí. Co je ve změně systému podstatné a jakým směrem se bude jeho vývoj ubírat, je předmětem sporů. Zatím jsme se neshodli na ústředním konceptu, na výstižné nálepce, která by vyjádřila proměnu charakteru mezinárodního systému po rozpadu blokové struktury studené války. Pohledy se liší podle ideového kontextu, z něhož pozorovatelé na problém nazírají. (Neo)realisté se zabývají změnou koncentrace a distribuce moci v systému a spekulují, zda jeho struktura směřuje k multipolaritě či k unipolaritě [srov. Kissinger, 1992; Mearsheimer, 1990; Mearsheimer, 1993; Mearsheimer, 2001]. Liberálové oslavují „konec dějin“ a vítězství nejlepšího, tj. liberálnědemokratického modelu organizace lidstva a vyzdvihují přednosti globalizace při jeho šíření [viz Fukuyama, 1992]. Pro (neo)marxisty je globalizace dalším stadiem imperialismu a nástrojem udržování struktury závislosti periferie na centru a prohlubování nerovností v distribuci bohatství mezi Severem a Jihem [viz Wallerstein, 1996]. Postpozitivisté, ale také někteří tradiční realisté se zvýšeným zájmem zkoumají roli identity v konfliktech, a to jak v místních „nových“ či „postmoderních válkách“ [viz Kaldor, 1999, zejména kapitola 3 a 4], tak i na globální úrovni tzv. „střetu civilizací“ [viz Huntington, 1996].

Analytická a vypovídací hodnota těchto konceptů a pojmů je omezená. Nálepky vždy vyzdvihují a interpretují pouze určitý výsek takzvané objektivní reality. Zúžením perspektivy na základě použití jednoho vzorce – distribuce moci, hospodářská struktura centra a periferie, civilizační mapa atp. – zvýrazňují pouze určitou část obrazu na úkor jeho celku. Současný mezinárodní systém je však značně komplexní a hybridní. Je vývojově dynamický; vývoj v něm však probíhá nerovnoměrně, odlišným tempem a intenzitou v různých geografických zónách systému a v jeho jednotlivých sektorech (politický, vojenský, hospodářský, kulturní, environmentální) [viz Buzan – Little, 2000]. V systému koexistuje kromě širokého spektra povahově rozdílných aktérů také více vývojových stupňů

STŘET IDENTIT?

společenské organizace, různorodé systémy, subsystémy a zóny s rozdílným stupněm bezpečnosti. Ukazuje se proto, že pro konceptualizaci situace po skončení studené války jsou případnější pluralistické přístupy, které v sobě slučují vývojové, ideové a normativní perspektivy.

Z hlediska vývojových stupňů společenské organizace a ideových rámců, které tyto stupně definují, přistupuje k problému Robert Cooper. Pomocí jeho modelu lze také zkoumat naše výchozí tvrzení, že v podtextu transatlantického neporozumění, transatlantické „diskurzivní nekompatibility“ lze nalézt odlišné identity USA a Evropy. Podle Cooperova názoru lze v dnešním světě najít tři zóny charakterizované rozdílnou společenskou organizací – předmoderní, moderní a postmoderní. Předmoderní svět je oblast slabých či zhroutených států, endemických konfliktů a vnitrostátních válek. Nefunguje zde státní monopol moci a výkonu násilí. Moc a výkon násilí privatizují nestátní aktéři. Hranice mezi vnější anarchií a vnitřním řádem, která je charakteristická pro moderní svět, zde neexistuje, převládá všeobecná anarchie a chaos. Je to svět Hobbese, svět války všech proti všem. Po skončení studené války se s tímto světem potýkáme v různých částech naší planety, jako je Afghánistán, subsaharská Afrika, Kolumbie, Balkán, Kavkaz nebo Srí Lanka.

V moderní části světa si státy zachovávají a žárlivě střeží svou suverenitu a monopol na použití násilí, jež popřípadě neváhají použít proti sobě. Rovnováha moci, národní zájem, exkluzivní pojetí suverenity, přísně vymezená teritorialita a zásada nevměšování do vnitřních záležitostí jsou základními principy respektovanými v moderní zóně světa, v oblasti Clausewitze a Machiavelliho. Bezpečnost je definována převážně negativně, a to jako absence vojenského ohrožení. Moderní stát je nekompromisní v otázce identity a loajality svých občanů. Národní identita a ztotožnění se státním a národním zájmem stojí na prvním místě. V řečeném smyslu je moderním státem např. Brazílie, Čína, Indie, Izrael, mezinárodní párijové (*rogue states*) jako např. Írán, Irák, KLR, Sýrie, Libye atp. Evropa prošla moderní fází vývoje v období vymezeném vestfálským mírem (1648) a počátky evropské integrace v polovině minulého století. Po přechodném období studené války vkročila Evropa do fáze postmoderní.

Postmodernita podle Cooperova názoru předpokládá zavržení moderní tradice (evropského) systému suverénních národních států a politiky rovnováhy moci. Cooper [viz Cooper, 2000, s. 10–21] shrnuje základní rysy postmoderního světa následovně:

- bariéra oddělující domácí a zahraniční záležitosti je stržena;
- aktéři vytvářejí systém institucí a procedur vzájemného zasahování do svých (tradičně) vnitřních záležitostí a vzájemného dohledu mezi jednotlivými státy;
- aktéři se vzdali možnosti použití síly jako prostředku k řešení vzájemných sporů, což kodifikovali v pravidlech chování; těmto pravidlům se podřizují dobrovolně;
- význam státních hranic klesá, a to jak v důsledku proměny role státu, tak i vlivem technického rozvoje prostředků dopravy a komunikace a mezikontinentálních strategických jaderných zbraní;
- bezpečnost je nedělitelná, je založena na transparentnosti, na vzájemné otevřenosti, na vzájemné závislosti a na vzájemné zranitelnosti.

Mír v postmoderním světě neznámá pouze absenci války jako ve světě moderním, ale také sdílení a šíření pozitivních hodnot, jakými jsou svoboda, spravedlnost a blahobyt. Bezpečnost není hra s nulovým součtem. Postmoderní aktéři vědomě a záměrně vytvářejí vzájemnou bezpečnostní závislost na pozitivním principu bezpečnostních režimů a bezpečnostního společenství [viz Buzan – Little, 2000, s. 356]. Bezpečnostní problémy vyžadují více než jen úzce vojenské řešení. Vzájemnou závislost, otevřenost a dobrovolně přijímanou vzájemnou zranitelnost aktérů postmoderního světa zakotvují a udržují mezinárodní instituce, organizace a režimy. Postmoderní aktéři dobrovolně přijímají a prosazují jejich intervenční charakter a akceptují omezení své suverenity. Tolerují strukturovanou, vrstevnatou identitu a mnohosměrnou loajalitu svých občanů. Ve strukturách mezinárodní regulace a „globálního řízení“ (*global governance*) neodmítají postmoderní

aktéři spolupráci s nevládními organizacemi a podporují rozvoj transnacionální občanské společnosti jako prostředku k zavádění elementů demokracie do mezinárodního prostředí. „V jistém smyslu se část občanského prostoru, který se otevřel uvnitř národního státu v souvislosti s jeho demokratizací, přesunuje na systémovou rovinu, do prostoru mezi státy, zejména těmi demokratickými“ [Buzan – Little, 2000, s. 360]. Podle Kleinova názoru odpovídá postmodernita posunu od „státo-centrické geopolitiky suverenity k fragmentaci politické moci, k deteritorializaci sociálního prostoru a k mnohočetným rozměrům identity v čase a v prostoru“ [Klein, 1994, s. 134].

Mezinárodní organizace, které vykazují postmoderní prvky ve smyslu zasahování do vnitřních záležitostí svých členských států, nalezneme např. v bretton-woodsském systému, patří sem Mezinárodní agentura pro atomovou energii spravující režim nešíření jaderných zbraní nebo instituce a režimy kontroly chemických zbraní. Mezi postmoderní instituce, tedy mezi ty, které boří hradby suverenity a ruší hranice mezi vnitřním a vnějším, lze zařadit Mezinárodní trestní tribunál (ustavený k 1. 7. 2002) nebo Evropský soudní dvůr pro lidská práva (orgán Rady Evropy). Státy na cestě k postmodernitě jsou Japonsko a Kanada, plně „postmoderním systémem“ již je podle Cooperova názoru Evropská unie.

Spojené státy jsou „pochybnější“ případ, tvrdí Cooper, protože „není jasné, zda americká vláda nebo Kongres přijímají nezbytnost nebo chápou potřebu vzájemné provázanosti (interdependence) a z toho plynoucí otevřenosti, vzájemného dohledu a vzájemného vměšování do té míry, jako většina evropských vlád“ [Cooper, 2000, s. 27].

Dodejme, že vývoj po 11. září tyto pochybnosti do značné míry rozptyluje; USA jsou zakotveny v modernitě. Zřetelně se to projevuje při jednáních o posilování mezinárodních institucí a kontrolních režimů se silnými postmoderními prvky omezování suverenity a vměšování do vnitřních záležitostí; USA nejprve brzdily vypracování a pak se nepřipojily k protokolu, který prakticky definuje a provádí intervenční verifikační režim *Úmluvy o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxických zbraní a o jejich zničení*. V prosinci 2001 Washington jednostranně vypověděl *Smlouvu o omezení systémů protiraketové obrany (ABM Treaty)*. Kongres neratifikoval *Smlouvu o úplném zákazu jaderných zkoušek (CTBT)*. Američané sabotují Mezinárodní trestní soud. Na poslední chvíli se neúspěšně pokusili v OSN zablokovat přijetí deset let starého protokolu, který má provádět *Úmluvu o zákazu mučení* z roku 1989. Tyto instituce a instrumenty mají jedno společné. Posilují elementy nadstátního řádu a řízení v mezinárodních vztazích a do větší či menší míry podřizují signatáře nadstátní jurisdikci a/nebo podrobují smluvní strany přísným kontrolním režimům. Zatímco evropské státy snahy o prohlubování a institucionalizaci mezinárodního řádu a o zavádění intruzivních prvků do jeho struktury prosazují, USA se jim brání. Američané se svým obstrukčním přístupem se stále častěji ocitají v podivné společnosti nedemokratických a autoritářských režimů.⁸

Lze dokonce vyslovit domněnku, že od nástupu George W. Bushe do prezidentské funkce a zejména po 11. září jsme ze strany USA svědky systematické revize amerických mezinárodněprávních závazků a jejich uvolňování v případě, hrozí-li v očích Washingtonu omezení suverenity USA. Je paradoxem, že Američané krok za krokem a k nelibosti svých spojenců opouštějí mezinárodní regulativní systém liberálních institucí, který sami během 20. století vytvořili [viz Ruggie, 1998, s. 217]. Zdá se, že v nové situaci, jíž USA čelí po skončení studené války – a zejména po 11. září –, jsou mezinárodní instituce a normy pro Ameriku více překážkou prosazování jejích národních zájmů než – jak tomu bylo dříve – jejím nástrojem.⁹ Jednostranný, unilaterální přístup k mezinárodní politice získává převahu nad principy multilateralismu.

2.5. Paralelní světy

V úvodu jsem vyslovil předpoklad, že odlišnost Evropy a USA není založena pouze na materiální, mocenské asymetrii, ale též na rozdílných identitách těchto entit. Identitu chápeme jako kulturní rámec, ideový kontext, jímž aktéři interpretují svět, svou pozici a roli

v něm a jehož prostřednictvím vkládají smysl svým činům. V perspektivě konstruktivismu nejsou státy, národy a další kolektivní aktéři samozřejmými, objektivně danými jednotkami, nýbrž více či méně „vymyšlenými politickými společenstvími“ (*imagined political communities*), která se od sebe liší tím, jak si jejich příslušníci představují společné „my“¹⁰ [Anderson, 1991; srov. Waever – Buzan – Kelstrup – Lemaitre, 1993, s. 31–40]. Tato společenství se udržují idejemi, na nichž byla založena, a v tomto smyslu „nejsou nikdy dokončenými entitami..., potřebují stálou reprodukci“ [Campbell, 1998, s. 12]. Toto udržování vyžaduje tedy neustálé obnovování, připomínání a zpřítomňování zakládajících ideálů, symbolů a mýtů, které utvrzují představy a přesvědčení příslušníků politických společenství o tom, kdo jsou, odkud přicházejí a kam směřují, jejich identitu. Identita, ať osobní, nebo kolektivní, je „nezbytná dimenze bytí“, připomíná Campbell. Není „určena přírodou, dána Bohem, nebo záměrně naplánována chováním“. Identita je „konstituována ve vztahu k jinakosti“. Nicméně ani jinakost není předem dána, „je konstituována ve vztahu k identitě“ [Campbell, 1998, s. 9].

Atlantické společenství se odvozuje od společných hodnotových kořenů (viz pozn. 3), avšak identity Evropy a Spojených států byly konstituovány a jsou reprodukovány v rámci odlišných historických kontextů a zkušeností, vymezují se vůči odlišným jinakostem. Jak jsem naznačil výše, americká identita je moderní, evropská postmoderní. Moderní státy konstituují svou identitu prostřednictvím vymezování se vůči nepříteli, znakem postmodernity je odmítnutí této metody. Ona jinakost, vůči níž se současná Evropa vymezuje, je její vlastní minulost. Ilustrativní je v tomto směru úvod projevu Joschky Fischera, předneseného 12. 5. 2000 na Humboldtově univerzitě, jímž německý ministr zahraničí odstartoval diskuzi o evropské finalitě. „Jádrem konceptu Evropy po roce 1945 bylo a zůstává odmítnutí evropského principu rovnováhy moci a hegemonických ambic jednotlivých států, které se objevily po vestfálském míru v roce 1648, odmítnutí, jež přijalo formu úzkého propojování životních zájmů a přesunu suverénních práv národních států na nadnárodní evropské instituce“ [Fischer, 2000, s. 7]. Zakládajícím mýtem, který se neustále opakuje v nejrůznějších projevech a publikacích o evropském sjednocování, je pak představa, že integrace zabránila válce v Evropě. (Lze se jistě ptát, zda kauzalita ve vztahu integrace a míru v Evropě není právě opačná; třísetletá zkušenost konfliktů v rámci vestfálského systému a poznání, že válka není řešením, donutily Evropany k míru; mír pak otevřel cestu k integraci.) Zatímco evropská identita je poměrně mladá, nezralá a značně neurčitá – jak o tom svědčí mj. řada hlasů zpochybňujících její existenci –, identita Spojených států má pevné kořeny a zřetelné kontury. Ústřední roli v jejím konstituování hrál a hraje nepřítel.

Spojené státy vznikly na základě idealistického projektu. V západním světě nenajdeme jiný národ tak čistě „vymyšlený“ – v podstatě bez organických příměsí etnické/kmenové esence a historické tradice –, jakým jsou Američané. První osadníci připluli do Nového světa s jasnou představou o sobě, o svém poslání a o podobě nábožensky založené utopie, kterou se zde rozhodli realizovat. Pro anglické puritány, kteří zakládali první osady v Novém světě, měla jinakost, proti níž konstituovali identitu svého společenství, dvojí tvář. V temporálním smyslu to byla minulost, od níž se odřízli svým vypjatě idealistickým projektem. V teritoriálním smyslu to byla Evropa a její atributy, zejména pokleslá náboženská morálka a politické metody potlačování náboženské i občanské svobody. Sebe vnímali jako vyvolené zakladatele nového národa, který je Boží prozřetelností předurčen k velkému civilizačnímu a náboženskému úkolu. John Winthrop, první massachusettský guvernér, předpověděl během laického kázání pro puritánské poutníky před jejich vyloďením na americký břeh, že se Nová Anglie stane „novým Jeruzalémem“. Posiloval jejich ducha představami, že „budeme jako nové Město na Hoře, k němuž vzhlíží oči všech lidí“ (City Upon Hill, 1630). Podobně Ezra Stiles, prezident Yale College, hovořil o tom, že „křesťanství lze nalézt v americké divočině v nečistší podobě“, a Američany vnímal jako národ vyvolený Bohem „vysoko nade všechny národy, jež [Bůh – pozn. aut.] dosud stvořil“ (The

United States Elevated to Glory and Honour, 1783). Pro publicistu Thomase Paina byla Amerika útočištěm ctnosti, „*azyl pro pronásledované milovníky svobody*“ a Američanům připisoval úkol a „*moc obnovit svět*“ v duchu puritánské představy duchovního obrození a příchodu tisícileté říše Kristovy na zemi (Common Sense, 1776) [cit. dle Paterson, 1989, s. 255, 256, 29, 41 a 39].

Starý svět a jeho náboženské a politické praktiky byly symbolem hříchu. Pro publicistu Johna O'Sullivanana, který zpopularizoval myšlenku „*zjevného poslání*“ Ameriky (Manifest Destiny, 1839), byla vláda aristokracie a monarchie, vláda Starého světa, „*branou do pekla*“. O'Sullivan odmítá tradiční evropskou mocenskou politiku, která v kombinaci s náboženskou netolerancí udržuje Starý kontinent ve válečném stavu. Na rozdíl od hříšné Evropy „*je naší bezpříkladnou slávou, že v naší paměti nejsou jiná bojiště než ta na obranu humanity*“. Američané podle něj budují „*politický systém, jenž nás odděluje od minulosti a spojuje nás pouze s budoucností...; naše země je určena být velkým národem budoucnosti...; protože princip, na němž je národ organizován, předurčuje jeho budoucnost*“ [cit. dle Paterson, 1989, s. 256].

Předlohou těchto řečnických figur, které se – jak dále ukáží – recyklují v americkém politickém diskurzu dodnes, jsou tzv. jeremiády – nábožensko-politická kázání, jimiž kazatelé „*ustavovali interpretační rámec*“ pro konstrukci identity nového národa a zakotvení nového společenského řádu. Jeremiády měly tedy společensky konstitutivní funkci. Posilovaly ducha původních osadníků a mobilizovaly jejich „*progresivistickou energii*“ [Campbell, 1998, s. 32], potřebnou pro budování nového druhu pospolitosti v nepříznivých životních podmínkách. Poselství jeremiád přichází ve dvou rovinách – v negativní a pozitivní. Principem první z nich bylo vyvolávání představy ohrožení v podobě všudypřítomného hříchu a hrozby zatracení – „*evangelismus strachu*“ [viz Campbell, 1998, s. 43–51]. Ve druhé (pozitivní) rovině nabízí tato nábožensko-politická mytologie cestu z krize a perspektivu spasení, a to prostřednictvím účasti vyvolených na projektu duchovního obrození v rámci nové, minulostí neposkvrněné pospolitosti.

Zatímco představa vyvolenosti pro svatou misi je stabilním rysem americké identity, náplň „*zjevného poslání*“ se vyvíjí. Po úspěšném ustavení nového státu a s růstem moci USA se postupně transformuje do mocenské doktríny americké expanze k tichomořskému pobřeží a dále. James Gordeon Bennet, vydavatel New York Herald a vlivný komentátor své doby, napsal v roce 1865, že je „*naším zjevným posláním vést všechny ostatní národy a vládnout jim*“ [cit. dle Safire, 1978, s. 399; dále srov. Schlesinger, 1989].

Proměňuje se také obraz nepřítele, představa jinakosti, vůči níž se americká identita definuje. Vymezení vůči Starému světu a jeho praktikám mocenské politiky zůstává na rétorickém repertoáru americké politiky až do počátku 20. století. Prezident Woodrow Wilson vedl Ameriku do první světové války s posláním skoncovat s evropskými praktikami realpolitiky rovnováhy moci a kabinetní diplomacie. Cílem „*války k ukončení všech válek*“ bylo nastolit nový řád v podobě systému kolektivní bezpečnosti a „*organizace společného míru*“ [Knutsen, 1997, s. 204]. S dalším růstem americké angažovanosti ve světové politice se spektrum nepřátel postupně rozšiřovalo – komunismus a Sovětský svaz (označený prezidentem Reaganem za „*říši zla*“), nacismus, fašismus, militantní islám, terorismus.

Amerika znala i vnitřní nepřítele. Pro první osadníky jimi byli náboženští heretici (např. Kvakeři nebo čarodějnice ze Salem) a další pochybovači, kteří tvořili Satanovu „*pátou kolonu v apokalyptickém střetu mezi silami dobra (puritánští osadníci) a silami zla (všichni ostatní)*“. Ve 20. letech 20. století to byli anarchisté a komunisté, v období mccarthismu 50. let přibyli ke komunistům ještě „*popletení liberálové*“, kteří věřili v možnost spolupráce s Východem, a lidé se sociálním citěním a s charitativními sklony, kteří se nechali zmást komunistickými hesly [viz Campbell, 1998, s. 115–116]. V této linii jsou američtí kritici politiky prezidenta Bushe po 11. září obviňováni z nedostatku vlastenectví, míroví aktivisté a antiglobalisté jsou označováni za „*neameričany*“ a za „*bláznivé komunisty*“ [srov. Lidové noviny, 27. 9. 2001; Pfaff, 2002].

Důsledkem opouštění původní izolace a postupného zapojování Spojených států do mezinárodní politiky byla „ztráta nevinnosti“ [viz Hunt, 1989]. Představa Ameriky jako „nevinného národa“ ve zkaženém světě je dalším ze zakládajících mýtů. Separace od Starého světa a od jeho konfliktů byla pro puritánské zakladatele amerického národa podmínkou úspěchu realizace jejich idealistického projektu. Izolace měla uchránit čistotu společnosti vyvolených [viz Woodward, 1989, s. 6]. Rostoucí mezinárodněpolitické angažmá USA nevyhnutelně vyžadovalo používání tradičních mocenských nástrojů a postupů v americké zahraniční politice. Ve druhé polovině 20. století se tak USA paradoxně staly světově nejvýznamnějším exponentem politických metod Starého světa, jejichž odmítnutí bylo přitom jedním ze zakládajících principů amerického národa. Tuto proměnu ilustruje též dominantní pozice realismu a později neorealismu, která dodnes přetrvává v americkém akademickém diskurzu MV. Interpretační rámec zahraniční politiky USA, pro nějž je charakteristický manichejský mesianismus boje dobra se zlem, však zůstal nezměněn. Dohládá to např. Campbellova analýza směrodatných koncepčních dokumentů americké zahraniční politiky studené války [viz Campbell, 1998, s. 22–33]. Nesmíme však zapomínat, že angažovanost USA ve světové politice dovolila Evropě věnovat se pod ochranným štítem americké moci (NATO) a s hospodářskou podporou USA (Marshallův plán) svému postmodernímu projektu integrace.

III. DVĚ TVÁŘE ATLANTICKÉHO SPOLEČENSTVÍ PO 11. ZÁŘÍ

V této části se pokusím propojit teoretický rámec s obsahovou analýzou veřejných projevů evropských státníků a amerického prezidenta po 11. září. Cílem je ověřit hypotézu působení odlišných interpretačních rámců, odvozených od odlišných identit Evropy a Spojených států, jejichž prostřednictvím tito aktéři situaci reflektují. Budu si všimnout toho, zda, do jaké míry a jakými kroky aktéři situaci „sekuritizují“ a zda lze v tomto procesu vystopovat prvky reprodukce jejich identity.

Útoky 11. září byly pro Američany historickým předělem, prvním zážitkem přímé agrese proti kontinentálnímu území USA. „Američané znali války“, prohlásil prezident Bush, „ale v minulých 136 letech to byly, s výjimkou jedné neděle roku 1941, války na cizí půdě“ [Bush, 20. 9. 2001]. Skutečně, pro Američany válka není novinkou. Před občanskou válkou, na niž Bush naráží, to byla válka za nezávislost a vyhlazovací války proti původním obyvatelům. V letech 1779–1979 podnikly USA podle údajů Kongresu více než 200 zámořských vojenských výprav, převážně v rozvojovém světě [viz Klein, 1994, s. 91]. Ve 20. století bojovaly USA ve dvou světových konfliktech, podnikaly ideologicky zdůvodňované intervence (Vietnam), retorzní války ve jménu mezinárodního práva a pod záštitou OSN (Korea, Irák), nebo humanitární intervence (Somálsko, Kosovo). Zářijové útoky způsobily v americké společnosti hluboký otřes, šok z poznání vlastní zranitelnosti, definitivní ztrátu nevinnosti, zhroucení fikce absolutní bezpečnosti [srov. Lindley-French, 2002; Woodward, 1989]. Tomu odpovídá povaha a intenzita reakcí: válečná mobilizace, instinktivní posílení izolacionistických reflexů, exaltovaný patriotismus, intolerance k domácím i zahraničním pochybovačům, rekonstrukce pevnostních hradeb i modly státní suverenity, hledání útočiště a ztracené rovnováhy u kořenů národní identity zpřítomňováním idejí a mýtů, na jejichž základě byl americký národ vymyšlen.

V projevech prezidenta Bushe nalezneme základní repertoár historických a mytologických odkazů, tradiční řečnické figury a konotace, které „fungovaly v určitých klíčových momentech americké historie – v momentech, jež jsou zvláště důležité pro reprodukci identity“ [Campbell, 1998, s. 72], a to přinejmenším od dob přistání lodi *Mayflower* s prvními puritánskými osadníky – s „otci-poutníky“ – v massachusettské zátocě v roce 1620. Představa mravní vyvolenosti USA vést civilizaci v boji se zlem rezonuje projevy Bushe stejně jako vnímání krize ve smyslu příležitosti k obrození. „Zaútočili na Ameriku, protože jsme domovem a obráncem svobody. A závazek našich otců je voláním naší doby... ani smrt, ani život, ani andělé, knížectva či mocnosti,¹¹ ani věci současné či minulé, žád-

ná úskalí či úspěchy nás nemohou připravit o Boží lásku“ [Bush, 14. 9. 2001]. „... tato země bude definovat naši dobu; nebude definována jí... ve svém zármutku a hněvu jsme našli svou misi a svůj čas. Svoboda a strach jsou ve válce“ [Bush, 20. 9. 2001]. „Nebojujeme s islámem, bojujeme proti zlu“ [Bush, 6. 11. 2001]. „V jedné jediné chvíli jsme si uvědomili, že toto desetiletí bude v dějinách svobody rozhodující, že jsme byli povoláni sehrát jedinečnou roli v událostech lidstva“ [Bush, 29. 1. 2002]. „Ukázali jsme, že jsme velkým národem... probuzeným v nebezpečí... vynikajícím národem, plným slušných a milujících lidí; lidí víry toužících po svobodě a příležitosti pro všechny. Vedeme válku za ochranu samotné civilizace... Bojovat musíme nejen v zámoří, ale také zde, doma.“ Amerika se z války „vynoří silnější, s novým duchem hrdosti a patriotismu... méně nevinná; silnější a jednotnější“ [Bush, 8. 11. 2001].

V takto podané situaci existuje pouze jedna cesta, vzkazuje Bush světu: „*Buď jste s námi, nebo s teroristy*“ na „*křížáckém tažení*“¹² proti zlu [Bush, 20. 9. 2001]. Podobně varuje republikánský senátor John McCain: „*Den zúčtování se blíží nejen pro Saddáma Husajna, ale též pro všechny členy atlantického společenství, jejichž vlády stojí před volbou zbavit se hrozby, jíž každodenně čelíme ze strany tohoto zločinného režimu, nebo pokračovat i nadále tak, jako by takové chování bylo i po 11. září možné tolerovat*“ [cit. dle Nolan, 2002]. Amerika zde naznačuje, že v boji dobra proti zlu může být hranice mezi spojencem a nepřítelem nebezpečně křehká.

Ironické komentáře vzbudila Bushova rétorika divokého západu, kterou použil při tiskového konferenci s japonským premiérem: „*Naším úkolem je teroristy vystopovat a přivést je ke spravedlnosti. Nebo, jak jsem to premiérovi vysvětlil ve westernovém smyslu, vykourřit je z jejich jeskyní...*“ [Bush, 25. 9. 2001]. Prezident zde zpřítomnil jinou část americké identity, mýtus „hranice“ a dobývání amerického západu. Hranice je další tradiční figurou amerického politického diskurzu. Kissinger se označoval za „*osamělého rančera diplomacie*“, Vietnam (a Irák) byl v očích vojáků „*zemí indiánů*“ [viz Campbell, 1998, s. 145]. Huntington varoval Ameriku před pokusem stát se „*osamělým*“ globálním šerifem [viz Huntington, 1999], američtí kritici přirovnávají Evropany po 11. září k zbabělým měšťanům, kteří ve filmu *V pravé poledne* nepodpořili svého šerifa [viz Daalder – Gordon, 2002]. Campbell upozorňuje, že pro americkou „*identitu je hranice ústřední nejen jako otevřený prostor lákající ty, kteří hledají úspěch, ale také jako (stále se posouvající) hranice mezi »barbarstvím« a »civilizací«, mezi chaosem a řádem...*“ [Campbell, 1998, s. 146]. Další neopominutelnou souvislostí mýtu hranice je průkopnický individualismus. V mezinárodní politice nabývá podoby unilateralismu a spoléhání se na svépomoc v nepřátelském, anarchickém prostředí.

S exaltovanou a poměrně militantní rétorikou Ameriky výrazně kontrastuje podání situace spojenci USA. Pro pohled z druhé strany jsem analyzoval téměř čtyřicet projevů a interview představitelů spojenců USA, a to členských států EU a NATO (Dánska, Francie, Itálie, Německo, Řecko, Velké Británie), evropských neutrálů – členů EU (Finsko, Švédsko), atlantických spojenců – nečlenů EU (České republiky, Norsko, Kanada), jakož i představitelů mezinárodních organizací (EU, NATO).¹³ Většina vystoupení spadá do prvních týdnů po útocích. Půdorys projevů je pozoruhodně shodný; úvodem zděšení, následuje vyjádření absolutní solidarity a ochoty spolupracovat s USA, poté varování před zbrklou vojenskou reakcí (kterou v pozdějších projevech střídá ocenění rozvážného postupu americké administrativy). Ve většině projevů nalezneme náznak sebezpytné úvahy o stavu světa a o hlubších kořenech terorismu (nerovnost, bída, útlak, kulturní arogance Západu) a současně výzvu využít této příležitosti k všeobecné nápravě, a to v kolektivním duchu. Pojem válka se vyskytl jen v několika málo případech, a to ve směru „oni“ (teroristé) vedou/vyhlásili válku, uskutečnili akt války proti „nám“ (proti našim hodnotám, demokracii, otevřené společnosti, humanitě atp.), nikoli opačně. Opakovaně zní projevy varování před traktováním situace jako války civilizací. Ze strany Západu jde o „*bitvu*“, „*boj*“, „*zápas*“, „*tažení*“.

STŘET IDENTIT?

Kromě válečné rétoriky absentuje v těchto textech náboženský či metafyzický podtext a mesianistické tóny, které jsou typické pro americkou rétoriku. Překvapivě výraznou výjimkou z tohoto pravidla je český prezident Václav Havel.¹⁴ Dalším obvyklým bodem evropských projevů je požadavek tolerance ke kulturní různosti. Opakovaně je zmiňována nutnost zachovat rovnováhu mezi bezpečností a svobodou a obava z přijímání bezpečnostních opatření na úkor občanských práv. Zásadní důraz je téměř všemi řečníky kladen na celostní, tedy nikoli pouze úzce vojenské řešení krize a problémů v jejím pozadí. Dlouhodobá preventivní opatření by měla zahrnovat rozvojovou pomoc, otevírání trhů rozvojovým zemím, šíření demokracie, podporu lidských práv, budování demokratických institucí a hospodářskou integraci chudých částí světa. K dalším žádoucím krokům, o nichž se zmiňují téměř všichni mluvčí, patří posilování multilaterálních režimů kontroly zbrojení, odzbrojení, vláda mezinárodního práva a globální řízení obecně, tedy rekonstrukce/posílení institucí mezinárodní společnosti. Z výše uvedeného lze dovodit, že se Evropa pokouší exportovat svůj model postmoderního managementu moci a principy multilateralistické institucionální regulace do mezinárodní politiky. Její vnější chování odráží vnitřní integrační zkušenost, je podmiňováno její postsuverénní identitou.

* * *

Ukázali jsme si, že v rámci tzv. atlantického společenství existují ve skutečnosti společenství dvě, a to zásadně rozdílného ideového charakteru – moderní Spojené státy a postmoderní Evropa. Obě společenství vyšla ze stejných kulturních a civilizačních hodnot, obě do značné míry zakládají svou identitu na odmítnutí určitých rysů minulosti. Předkové dnešních Američanů opustili Evropu, aby v Novém světě uskutečnili utopii. Odřízli se od dějin své kolébky a svou totožnost našli v přítomnosti a v budoucnosti [viz Fichou, 1995, s. 31]. „Pro jiné národy je utopie pozeňnanou minulostí, jež se nemá nikdy obnovit; pro Američany není dále, než kam dosahuje intenzita jejich angažovanosti“, připomíná Kissinger ve svých *Pamětech* [cit. dle Howard, 1983, s. 224]. S minulostí zanechali Američané na Starém kontinentě také historicky podmíněné pochybnosti o svém směřování. Exaltovaný puritanismus jim dával sílu přežít v nehostinných podmínkách a poskytl základ pro vymyšlení národa. Ahistorická identita, založená na absolutních idejích puritanismu, nepřipouští váhání o správnosti nastoupené cesty. Jako každá identita musí být i tato neustále obnovována, sebestoprvována, a to na představě vlastní výlučnosti, vyvolenosti a svatého poslání, a to s použitím obrazu nepřítele. Teroristické útoky vtáhly USA do angažmá nejintenzivnějšího – do boje „za záchranu civilizace“ [Bush, 8. 11. 2001]. Velikosti úkolu odpovídá intenzita národního probuzení.

Zatímco v Novém světě dokončili Američané osvícenský projekt evropské moderny v rámci suverénního státu, ve Starém světě dospěl proces modernizace do slepé uličky, do střetu totalitarismů s demokracií ve dvou světových konfliktech a ve studené válce. Cestu ze slepé uličky modernity hledají Evropané v zavržení principů a praktik minulosti, jakými byla politika rovnováhy moci, absolutní a exkluzivní pojetí státní suverenity, zákaz vměšování do vnitřních záležitostí státu a negativní konstrukce národní identity na pozadí obrazu nepřítele. Protože národní stát a suverenita byly hlavním zdrojem konfliktů, odmítla Evropa replikovat moderní metodu budování státu a národa a z toho vyplývající konflikty na vyšší, tedy evropské úrovni. Místo toho se vydala na cestu „postsuverénního experimentu“ [Waever, 2000, s. 250], jehož prozatímním výsledkem je neurčitá, vývojově nezavřená pospolitost nového druhu, která je „více než jen mezinárodní organizací, ale méně než stát“ [Waever, 2000, s. 259]. Evropa má jen mlhavé představy o politické finalitě, k níž by měla směřovat, není si jista legitimitou projektu své integrace a hledá způsoby jak vyrovnat demokratický deficit svých institucí. Na rozdíl od Američanů nemají Evropané pod nohama pevnou půdu Nového světa, nedisponují jasnou koncepcí své vlastní totožnosti a své role ve světě, vyhraněnou identitou. Místo toho balancují na půdě pohyblivých

písků svého „postsuverénního experimentu“, který charakterizuje mnohvrstevnatá identita, rozptýlená autorita, vícesměrné loajality, dělená a opět slévaná suverenita a decentralizovaná moc. Navenek hovoří Evropa mnoha hlasy a mnohdy disharmonicky. Druhý pilíř budovy její integrace – společná zahraniční a bezpečnostní politika – je více fiktivní než funkční. Vnitřní neurčitost evropské integrace se tak promítá i navenek. Evropa proto není – a ze své podstaty ani nemůže být – „normálním“ mezinárodním aktérem.

Dále jsme si ukázali, jakým způsobem předurčují rozdílné vývojové cesty rozdílné „interpretací dispozice“ [viz *Campbell, 1998, s. 33*], v jejichž rámci tyto dvě komunity zpracovávají vnější podněty a na jejichž základě reagují. Konkrétním výsledkem v konkrétní situaci pak může být velmi reálné politické napětí mezi těmito dvěma světy. USA se v mezinárodních vztazích chovají v intencích modernity a řídí se politickým realismem. Mají tendenci vnímat mezinárodní politiku jako hru s nulovým součtem. Užitečnost mezinárodních institucí měří svými národními zájmy. V jejich analýze bezpečnosti převládá úzce militární pohled a mentalita bezpečnostního dilematu. Po 11. září učinila americká administrativa extrémní „sekuritizační krok“ nastolením diskurzu války, v němž se boj s terorismem prezentuje jako existenční zápas. Tento krok byl úspěšný pouze vůči domácímu publiku. Většina Američanů akceptuje posílení státu a připouští možnost omezení svých občanských práv. Současně prožívají svého druhu národní obrození ve smyslu náhlého sebeuvědomění vlastní identity a posílení soudržnosti. Kongres bez problémů schválil navýšení obranných výdajů na rok 2002 o 48 mld. \$, což je největším jednorázovým zvýšením za posledních dvacet let. Prezident Bush a jeho administrativa se těší mimořádně velké veřejné podpoře, a to navzdory hospodářským potížím, pomalému postupu domácích reforem a účetním skandálům velkých firem, jež se přímo dotýkají některých vysoce postavených osob z Bushova nejužšího kruhu spolupracovníků. Mezinárodní publikum a spojenci USA válečný diskurz nepřijali. Zatímco Amerika svou zahraniční politiku příliš zmilitarizovala (na úkor širšího spektra metod zvládnutí krize), evropská reakce je převážně civilní. Výsledek je, že „se Američané a Evropané hluboce neshodují v metodě a způsobu bezpečnostního managementu“ [Lindley-French, 2002, s. 9; dále srov. Bertram, 2002; Howard, 2002; IISS, 2002].

Evropa se v prvních dnech po teroristických útocích jednoznačně ztotožnila s USA. Aktivace článku 5 Washingtonské smlouvy – což lze považovat za radikální „sekuritizační krok“ – iniciovali evropští spojenci necelých dvacet čtyři hodin po atentátech. Tento krok však uvízl ve fázi pokusu, v symbolické rovině. V rámci NATO nebyl prakticky operacionalizován, kampaň proti teroristům, včetně vojenské operace v Afghánistánu, probíhá mimo vojenské struktury Severoatlantické aliance. Evropští státníci – ale též bezpečnostní experti [srov. Bertram, 2002; Howard, 2002; Lindley-French, 2002] – nepřevzali americkou válečnou rétoriku, odmítli radikální „sekuritizaci“ v pojmech války. K lítosti zastánců hlubší bezpečnostní integrace EU [viz *Gnesotto, 2002*] nevyužili evropské vlády možnosti, kterou pozářijová situace nabízela, pro zdůvodnění navýšení obranných výdajů a/nebo pro legitimizaci prohloubení integrace ve druhém pilíři.

Ve sporech o řešení pozářijové situace se uvnitř atlantického společenství zřetelně projeví dlouhodobě zrající koncepční divergence, týkající se funkce moci a legitimacy použití síly v mezinárodní politice. Američané dnes diskutují o nové podobě svého „zjevného poslání“ ve světové politice a bez zábran používají pojem „impérium“ (kvalifikovaný adjektivy jako „blahodárné“, „blahosklonné“, „měkké“). Dospívají k závěru, že pro svět bude prospěšný nejen nový Jeruzalém, ale též „moderní/nový Řím“. Evropané se ptají, zda se nenaplní vřstby skeptiků, že Spojené státy využívají „válečný stav“ k posílení své světové hegemonie, opouštějí mezinárodní systém mnohostranných institucí a posilují hradbu imperiálního centra – pevnosti Amerika –, odkud budou jednostranně a selektivně podle svých sobeckých zájmů a bez ohledu na názory spojenců podnikat pořádkové výpravy do periférií své říše [srov. Brooks – Wohlfort, 2002; Eakin, 2002; *The Economist*, 2002 d; Huntington, 1999; Pfaff, 2002 a; Wade, 2002]. Svět a spojenci nebudou pak mít

na vybranou: Kdo nepůjde s Američany, půjde proti nim. A Evropané se pro Američany stanou, jak před více než dvaceti lety předpověděl italský spisovatel Luigi Barzini, „*tím, čím byli Řekové pro Římany. Vzdělanými otroky*“ [Riotta, 2000, s. 86].

Existuje naděje na překonání krize a na odvrácení zásadního rozkolu mezi Amerikou a Evropou, jehož potvrzením by byl kupříkladu rozpad NATO? Lze zformulovat hypotetické scénáře či možná východiska z krize: I) nový společný nepřítel, II) postmodernizace USA, III) modernizace Evropy, IV) Evropa jako homogenní mezinárodní aktér. První scénář by vyžadoval příchod třetího aktéra, katalyzátoru, který by stmelil rozpolcenou identitu Západu. Dva další scénáře předpokládají srovnání USA a Evropy na stejný vývojový stupeň a dosažení „diskurzivní kompatibility“. Čtvrtý scénář předpokládá vnější homogenitu Evropy při zachování její vnitřní plurality.

Tradičním a nejjednodušším řešením by byl příchod nového nepřítele schopného zničit Západ. Nikdo takový však k dispozici není a nebude, a to nejspíše po dobu příštích dvaceti [viz RAND, 2001] až padesáti let [viz Buzan – Segall, 1998]. Militantní islámský fundamentalismus a terorismus roli vnějšího podnětu pro homogenizaci identity atlantického společenství nesplnily.

Realizace druhé možnosti je obdobně nepravděpodobná. Spojené státy se postmodernizovat nechtějí a ani nemohou. Především by postmodernizace byla vybočením z vývojové linie identity Spojených států, byla by jejím popřením (viz výše). Dále je zřejmé, že pokud budou v mezinárodním systému existovat nedemokratické, autoritářské státy a aktéři s agresivními sklony, byl by takový krok sebevraždou. Evropané si mohli ve druhé polovině 20. století dovolit postmodernizaci především proto, že je USA v počátcích jejich integračního projektu politicky stimulovaly, hospodářsky podpořily a vojensky ochránily. A konečně USA jsou k výlučnosti předurčeny nejen konstrukcí svých zakládajících ideálů a mýtů, ale též svým dominantním mocenským potenciálem. Základní otázkou, „*historickou zkouškou této generace vůdců Ameriky*“ pak podle Josepha Nye bude to, „*zda dokáží proměnit současnou mocenskou převahu [USA – pozn. aut.] v mezinárodní konsenzus a širou sdílené normy, které budou odpovídat americkým hodnotám a zájmům*“ [Nye, 2002].

Uskutečnění třetí možnosti – ustavení evropského suverénního nadstátu, Spojených států evropských – není o nic pravděpodobnější než postmodernizace USA. I když je zřejmé, že proces prohlubování integrace bude i nadále pokračovat, Evropa zůstane aktérem *sui generis*, postsuverénní pospolitostí, systémem zahrnujícím škálu aktérů – jednotlivce, soukromé a veřejné korporace, veřejnou autoritu strukturovanou na různých stupních subsidiarity –, z nichž žádný nedisponuje svrchovanou kontrolou. Uvnitř Evropy neexistuje dostatek vůle vytvořit novou evropskou identitu, především to však není nutné. Totožnost a výlučnost této pospolitosti spočívá právě v tom, že umožňuje existenci vícečetných identit, z nichž si žádná nečiní dominantní nárok na nadřazenost nad ostatními. Evropané zřejmě nepřekročí demarkační čáru mezi pluralistickou integrací a budováním evropského státu/národa. Takový pokus by popřel identitu, na níž je projekt Evropy založen, a nejspíše vedl k nacionalistické reakci a fragmentaci zdola. Vně Evropy neexistuje činitel, vůči němuž by se Evropané mohli definovat a kulturně homogenizovat; navíc existuje zřejmá neochota hledat vhodný negativ pro konstituci identity. Dokladem je skutečnost, že se Evropané ani nepokusili využít mimořádné příležitosti, kterou jim poskytla hrozba terorismu, k zásadnímu prohloubení integrace či k rekonstrukci evropské identity (nebo alespoň k navýšení rozpočtů na obranu) po vzoru USA.

Waever [viz Waever, 2000, s. 280–281] varuje před vytvářením evropské identity zevnitř, tradičním způsobem vnitřní kulturní homogenizace, vymezením se proti vnější jinakosti. Tato strategie v sobě skrývá zřejmě riziko, na něž upozornil prezident Havel ve svém římském projevu na téma Evropa a svět [viz Havel, 4. 4. 2002; srov. Fischer, 2002]; negativním pozadím evropské jinakosti se mohou stát Spojené státy. Waever upozorňuje na jinou možnou cestu získání identity, a to prostřednictvím vnějšího uznání. Cestou k získání vnějšího uznání je podle jeho názoru prokázání schopnosti mezinárodní akce. Ve

světle této strategie lze číst britskou iniciativu Evropské bezpečnosti s obranné politiky (ESDP) a počínání premiéra Blaira po 11. září, pro něž je označován (nejen Georgem Michaelem) „Bushovým pudlem“. Od britsko-francouzské deklarace ze St. Malo (1998) se Evropa snaží vyřešit kvadraturu kruhu: konstituovat Evropskou unii jako mezinárodního aktéra při zachování pluralistické, tedy nikoli nadstátní povahy Unie v jejím druhém pilíři. Blairovým cílem je Evropa v podobě homogenního aktéra mezinárodní politiky a bezpečnosti, který bude platným spojencem schopným ovlivňovat politiku USA. Dosažení vnější homogenity při zachování vnitřní plurality je podstatou Blairova sloganu Evropa jako „*superveľmoc, ale nikoli jako superstát*“ [srov. Blair, 2000; *The Economist*, 2002 e].

* * *

Smyslem této stati bylo nabídnout alternativní pohled na současné vztahy mezi Amerikou a Evropou a upozornit na ideové kontexty a podtexty, na rozdílné „interpretační dispozice“, které jsou zdrojem a součástí současného „diskurzivního neporozumění“ mezi Starým a Novým světem. Puritánský fundamentalismus manichejského boje dobra se zlem zcela jistě není jedinou „interpretační dispozicí“, kterou mohou americké politické elity využít. Ideové pozadí a tradice americké politiky jsou mnohem bohatší, než jak by mohlo vyplynout z této analýzy. Pozářijový diskurz by pravděpodobně vykazoval odlišné charakteristiky v tom případě, pokud by se prezidentem stal Bushův protikandidát, demokrat Al Gore. Tato otázka je však čistě hypotetická a její rozpracování nebylo předmětem této stati. Skutečnost je taková, že po 11. září si Bush a jeho lidé vybrali z interpretačního repertoáru takový tematizační model, který nejlépe vyhovuje jejich mentalitě a vidění světa. Prostřednictvím tohoto modelu pak komunikují s americkou a mezinárodní veřejností. V prvním případě úspěšně, ve druhém s potížemi.

Záměrem této studie nebylo vynášet hodnotové soudy, nebo „radit vladařům“. Nakonec jsem se však nevyhnul ani hodnotovým soudům, protože – řečeno v úvodu s Bullem – af chceme či nikoli, „*bádání má svou vlastní morálku*“, ani praktické radě. I když nesdílím přesvědčení některých radikálních konstruktivistů, že pro změnu reality postačí změnit diskurz, věřím, že změna diskurzu může být prvním krokem ke změně reality. A prvním krokem ke změně diskurzu může a musí být porozumění „interpretační dispozicí“ partnera v dialogu či protivníka ve sporu. Snad se tím také potvrdila vhodnost volby teoretické perspektivy konstruktivismu, který odmítá pozitivistickou chiméru možnosti oddělit subjekt pozorovatele od pozorovaného objektu, empirie od normy a teorie od praxe.

¹ Pojem Evropa vymezuje v tomto textu skupinu států, sdružených v Evropské unii a v NATO.

² Jde o skupinu badatelů spolupracujících od konce 80. let minulého století s Centre for Peace and Conflict Research v Kodani. K nejvýraznějším osobnostem této školy patří Barry Buzan a Ole Waever. Přínos kodaňské školy pro teorii mezinárodních vztahů a pro bezpečnostní studia spočívá především v rozšíření koncepce bezpečnosti. Buzan rozčlenil bezpečnost do pěti sektorů – vojenský, environmentální, ekonomický, sociální a politický – a zavedl subsystémovou rovinu analýzy – bezpečnostní komplex (bezpečnostní region). Tato rovina leží mezi rovinami jednotky (státu) a mezinárodního systému [viz Buzan, 1991]. Kodaňská škola zdůrazňuje význam sociálního sektoru bezpečnosti, v němž je chráněnou, respektive ohroženou hodnotou etnická či národní identita. Ústřední tezí základní studie na toto téma [viz Waever – Buzan – Kelstrup – Lemaitre, 1993] je tvrzení, že v západní Evropě nahradila sociální dimenze bezpečnosti tradiční vojenský sektor. Většina představitelů této školy se hlásí k metodám sociálního konstruktivismu [viz Buzan – Waever – de Wilde, 1998].

³ V této stati jsem analyzoval řadu dokumentů NATO, a to od doby vzniku Severoatlantické aliance až do počátku 90. let. Z analýzy zřetelně vyplynulo, že zesílený důraz na hodnoty byl patrný vždy v dobách, kdy NATO procházelo určitou krizí soudržnosti a identity, smyslu své existence. Složením hodnot rozptýlených v různých textech vzniká pozoruhodný konglomerát: „... zastupitelská demokracie respektující individuální práva a svobody, vláda a svrchovanost zákona, sociální pokrok a všechna lidská práva, která jsou považována za základní pro život a svobodu..., svoboda tisku, sociální spravedlnost a povinnost štědrosti. Jsou to plody sdíleného duchovního dědictví civilizace, jejíž kořeny zahrnují rané úspěchy Blízkého východu, klasickou krásu Řecka, právní moudrost Říma, duchovní sílu jejich náboženských tradic a humanismus renesance. Jej

nejnovější rozkvět – objevy moderní vědy – dovolují mimořádné ovládnání přírody“ [Šedivý, 1995, s. 12]. Hodnotový rámec, kulturní/civilizační základ, od něhož NATO odvozuje svou identitu, je zřetelně eurocentrický, liberální, progresivistický a obsahuje překvapivě silné sociální akcenty.

- ⁴ Bezpečnostní kulturu definuje Keith Krause jako „amalgám politické kultury, diplomatické kultury a strategické kultury... jako přetrvávající a široce sdílená přesvědčení, tradice, postoje a symboly, které utvářejí metody, jimiž stát či společnost vnímá, artikuluje a prosazuje své zájmy a hodnoty související s bezpečností, se stabilitou a s mírem“ [Croft, 2000, s. XIX]. Přínosné zpracování pojmů kontext a strategická kultura viz Gray, 1999, s. 131–151.
- ⁵ Diskurz chápeme ve foucaultovském smyslu jako anonymní celek vědění o určitém předmětu, který se skládá z psaných a vyřčených výpovědí. Diskurz plní společenskou funkci kontroly, výběru a organizace těchto výpovědí, stanovuje jejich místo v celku a jejich vztah k ostatním výpovědím. Diskurz vytváří hierarchie výpovědí. Základní procedurou hierarchizace je přijetí či potvrzení výpovědi, její zákaz či mlčení o ní.
- ⁶ Pro srovnání „čtyři osvícenecké doktríny, které by »postpozitivisté« mohli chtít odmítnout“ Martina Hollise: 1) Objektivismus – objektivní poznání světa je možné. 2) Naturalismus – „... lidé a společnosti jsou součástí jednoho přirozeného/přírodního řádu, který odhaluje svá tajemství jedné vědecké metodě.“ 3) Empiricismus – poznání se lze dobat pouze zkušeností. 4) Behaviorismus – domněnka, že „pro vědecké poznávání a v každém případě pro účely společenské vědy stačí předpoklad, že »život není nic než pohyb údů«“ [Hollis, 1996, s. 304].
- ⁷ Domácím příkladem neúspěšného „sekuritizačního kroku“ je snaha českého ministra obrany prezentovat veřejnosti a Parlamentu nutnost nákupu nadzvukových stíhaček jako vitální národní zájem a podmínku existence státní suverenity. K zesílení svého apelu ministr neváhal využít scénář únosu českého letadla teroristy a možnost, že by česká vláda byla nucena požádat Luftwaffe o jeho sestřelení v tom případě, pokud by teroristé namířili stroj na jadernou elektrárnu Temelín. V poslední křeči svých snah přivedl do Parlamentu letce-veterány bitvy o Anglii a způsobil mezinárodní skandál naznačením možnosti budoucího útoku ze strany Ruska. Ministr Tvrdlík použil v tomto ukázkovém „sekuritizačního kroku“ většinu nástrojů, jež se pro tyto účely používají – státní suverenity, národní zájem, historické sentimenty (jak vůči Rusku, ale také vůči Německu), konstrukce ohrožení, a to v krajně nepravděpodobných scénářích (teroristé, Rusko). Publikum – veřejnost, Parlament – odmítlo tento krok akceptovat a s tím i související mimořádné opatření – vyčlenění investic na nákup letadel.
- ⁸ Americké snahy zablokovat protokol o lidském zacházení podpořila např. Čína, Kuba a Libye [viz Lidové noviny, 26. 7. 2002]. Statut Mezinárodního trestního soudu ratifikovaly všechny členské státy Evropské unie a všichni spojenci NATO kromě České republiky. Turecko není smluvní stranou a USA svůj podpis stáhly [viz Le Monde: Dossiers & Documents, No. 311, Juillet-Aout 2002]. Mezi signatáři chybí většina z těch párijských států, které americká CIA ve svých výročních zprávách pravidelně označuje jako „states of concern“, dříve „rogue states“. Americké výhrady shrnují např. Bolton, Hadley [viz Hadley, 2002], Weiss [viz Weiss, 2002], transatlantickou diskuzi popisuje např. The Economist [viz The Economist, 2002 a, e]. Srov. smluvní strany Mezinárodního trestního soudu a stav ratifikací na <http://www.un.org/law/icc/index.html>
- ⁹ Podle Kissingerova názoru se „všechny hlavní mezinárodní dohody“ 20. století „staly ztělesněním amerických hodnot“. K tomu dodává, že šlo spíše o „triumf víry nad zkušeností“, idealismu nad chladnou analýzou moci. Konec studené války znamenal „intelektuální potvrzení amerických ideálů“, ale ironií je, že zároveň „konfrontoval Ameriku s oním typem světa, kterému se po celé své dějiny pokoušela uniknout“ – se světem nacionalismu, sobeckých zájmů a konfliktů [viz Kissinger, 1997, s. 12–13].
- ¹⁰ Nalézt český ekvivalent k pojmu imagined community je obtížné, protože neexistuje adekvátní český výraz pro sloveso imagine. Anonymní recenzent této stati navrhl použít pojem „společenství představ“. Přidržuji se nicméně pojmu „vymyšlení národa“, který do české diskuze zavedl historik Dušan Třeštík.
- ¹¹ Židé chápali anděly jako prostředníky mezi Bohem a lidmi. Již ve starých dobách je rozdělovali do čtyř skupin, a to podle jejich úloh a postavení. Podle apokalyptické tradice měly své anděly i jednotlivé národy. Prvotní křesťanská církev sice uznávala existenci andělů, ale snažila se, aby to nebylo na úkor velikosti samotného Boha. Teprve v 5. století Dionýsios Areopagita ve spise De hierarchia celestis utřídil anděly do devíti sborů či kúrů. V první skupině jsou uvedeni serafíni, cherubíni a trůny, ve druhé panstva, síly a mocnosti, ve třetí pak knížectva, archandělé a konečně prostí andělé. Jestliže první skupina obklopuje Boha, druhá skupina vládne hvězdám a živlům, knížectva pak chrání pozemské říše a teprve archandělé a andělé jsou vlastními posly Božími.
- ¹² Křížácká metafora, která je běžným obratem ve slovníku americké zahraniční i vnitřní politiky [viz Safire, 1978, s. 151–152], vzbudila pro své historicko-kulturní konotace velkou nevoli jak u domácích, tak i u zahraničních muslimů a Bush ji vzápětí přestal používat a snažil se zmírnit negativní dopady této řečnické figury návštěvou mešity [viz Bush, 17. 9. 2001].
- ¹³ Projevy jsou dostupné na www.patriotresource.com/wtc/intl/0921.html, projevy Václava Havla na www.hrad.cz. Dánsko: Prime Minister Poul Nyrup Rasmussen, Opening Address to The Danish Parliament, Folketinget, October 2, 2001; Prime Minister Poul Nyrup Rasmussen, Interview on Danish Television (excerpts), September 18, 2001. Finsko: H. E. Marjatta Rasi, Permanent Representative to the UN, „Measures to Eliminate International Terrorism“, United Nations General Assembly, New York, October 3, 2001. Francie: Prime Minister Lionel Jospin (excerpts), Interview with TF1, September 12, 2001; Foreign Minister Hubert Védrine, Interview by „Le Parisien“ Newspaper (excerpts), Paris, France, October 3, 2001; Foreign Minister Hubert Védrine, Interview with Le Monde Newspaper (excerpts), September 22, 2001; President Jacques Chirac, Excerpts from Statement after Joint Briefing at UN, New York City, New York, September 19, 2001. Itálie: Foreign Minister Renato Ruggiero, Speech Before the Foreign Affairs and Defence Committees, Rome, Ita-

ly, September 13, 2001. Německo: Chancellor Gerhard Schröder, Statement to the German Bundestag, September 12, 2001; Chancellor Gerhard Schröder, Berlin, Germany, Interview, September 14, 2001. Norsko: News of Norway-Royal Norwegian Embassy in Washington, D.C. Norwegian Support for the U.S. and NATO, September 13, 2001. Řecko: Foreign Minister George A. Papandreou, Interview with Charlie Rose, October 3, 2001; Prime Minister Costas Simitis, Summary of Responses on Terrorism at a Press Conference, Athens, Greece, September 19, 2001. Švédsko: Pierre Schori, Permanent Representative to the UN, „Measures to Eliminate International Terrorism“, United Nations, General Assembly, New York, October 3, 2001. Velká Británie: Prime Minister Tony Blair, September 11, 2001; Prime Minister Tony Blair, Article for the Pakistani Daily Jang Newspaper, September 19, 2001; Prime Minister Tony Blair, With French President Jacques Chirac, Paris, France, September 20, 2001; Prime Minister Tony Blair, Statement on Britain's Role in Coalition Against Terrorism, September 25, 2001; Prime Minister Tony Blair, Press Conference With German Chancellor Gerhard Schröder, Berlin, Germany, September 19, 2001; Foreign Office Minister for Europe Peter Hain, Article in The Guardian Newspaper, September 24, 2001. Česká republika: Vystoupení prezidenta republiky Václava Havla na slavnostním zahájení mezinárodní konference FORUM 2000, Praha, Vladislavský sál Pražského hradu, 14. 10. 2001; Prohlášení prezidenta republiky Václava Havla k teroristickým útokům na Spojené státy americké, Praha, Pražský hrad, 11. 9. 2001; Prohlášení prezidenta republiky Václava Havla k zahájení útoků spojenců proti Tálibánu, Praha, Pražský hrad, 7. 10. 2001; Novoroční projev prezidenta republiky Václava Havla, Český rozhlas, Česká televize, 1. 1. 2002; Projev prezidenta republiky Václava Havla „Evropa a svět“, Řím, Senát, 4. 4. 2002. Kanada: Prime Minister Jean Chrétien, Counter-Terrorism in Canada, September 25, 2001; Minister of Foreign Affairs John Manley, Speech to Special Session of Parliament, Ottawa, Ontario, September 17, 2001; Minister of Foreign Affairs John Manley, Press Release Announcing Assistance for Pakistan, October 1, 2001; Foreign Minister John Manley, Address to the Canada-Europe Parliamentary Association, Ottawa, Canada, September 18, 2001. EU: Prohlášení Council of the European Union, Brussels, Belgium, September 12, 2001; President Romano Prodi, European Commission, Brussels, Belgium, September 12, 2001; Belgian President Louis Michel, Report on the extraordinary European Council of September 21, 2001, European Parliament, Strasbourg, Germany, October 3, 2001. NATO: North Atlantic Council, Statement on the Terrorist Attacks, September 11, 2001; Secretary-General Lord Robertson Speech: „Is NATO up to the Challenge?“, „Welt am Sonntag Forum“, Berlin, Germany, October 1, 2001. OSN: Secretary General Kofi Annan, Calls for Immediate, Far-Reaching Changes' in UN Response to Terror, United Nations General Assembly, New York, October 1, 2001; Secretary General Kofi Annan, Address to the UN General Assembly, September 24, 2001.

¹⁴ „... ta hrůza přilétla – v duchu Apokalypsy – z nebe. Kéž by nás všechny přiměla dívat se častěji a pozorněji vzhůru, nad nás, směrem, v němž je tradičně lidskými kulturami tušen zdroj tajemného dary, kterým je tento svět, život v něm a lidský duch!“ [Havel, 1. 1. 2002].

Literatura

- Adler, Emmanuel – Barnett, Michael (eds.) (1998): Security Communities. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Anderson, Benedict (1991): Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism. Revised edition. New York, 1991.
- Baldwin, David A. (1997): The concept of security. Review of International Studies, No. 23.
- Baudrillard, Jean (2001): Ale kam se tedy podělo zlo? Analogon 33/III. Praha, 2001.
- Bertram, Christoph (2002): Protiteroristické pokušení. Lidové noviny, 16. 5. 2002.
- Blair, Tony (2000): A Larger, Stronger Democratic Europe. In: Leonard, Mark (ed.): The Future Shape of Europe. London: The Foreign Policy Centre, 2000.
- Brooks, Stephen G. – Wohlforth, William C. (2002): American Primacy in Perspective. Foreign Affairs, Vol. 81, No. 4, July/August 2002.
- Bull, Hedley (1977): The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. New York: Columbia University Press, 1977.
- Bush, George W. (2001): projevy, www.whitehouse.gov/news/releases/2001. President's Remarks at National Day of Prayer and Remembrance (14. 9.); President Urges Readiness and Patience (15. 9.); „Islam is Peace“ Says President (17. 9.); Address to a Joint Session of Congress and the American People (20. 9.); International Campaign Against Terrorism Grows (25. 9.); President Bush: „No Nation Can Be Neutral in This Conflict“ (6. 11.); President Discusses War on Terrorism (8. 11.).
- Bush, George W. (2002): The President's State of the Union Address, 29. 1. 2002.
- Buzan, Barry (2000): „Change and Insecurity“ Reconsidered. In: Croft, Stuart – Terrif, Terry: Critical Reflections on Security and Change. London – Portland: Frank Cass Publishers, 2000.
- Buzan, Barry (1991): People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. 2nd ed. Boulder: Lynne Rienner; Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 1991.
- Buzan, Barry – Little, Richard (2000): International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Buzan, Barry – Segal, Gerald (1998): Anticipating the Future. Twenty Millenia of Human Progress. Simon & Schuster, 1998.
- Buzan, Barry – Waever, Ole – de Wilde, Jaap (1998): Security: A New Framework for Analysis. London – New York: Linne Rien Publishers, 1998.

STŘET IDENTIT?

- Campbell, David (1998): *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Revised edition. Manchester: Manchester University Press, 1998.
- Cooper, Robert (2000): *The Postmodern State and the World Order*. London: Demos and The Foreign Policy Centre, 2000.
- Cooper, Robert (2002): *The Post-Modern State*. In: Leonard, Mark (ed.): *Re-Ordering the World: The Long-Term Implications of 11 September*. London: Foreign Policy Centre, 2002.
- Croft, Stuart (2000): Introduction. In: Croft, Stuart – Terrif, Terry: *Critical Reflections on Security and Change*. London – Portland: Frank Cass Publishers, 2000.
- Daalder, Ivo – Gordon, Philip (2002): Euro-Trashing. *Washington Post*, 29. 5. 2002.
- Derian, James Der (2001): Global Events, National Security, and Virtual Theory. *Millenium: Journal of International Studies*, Vol. 30, No. 3.
- Deutsch, Karl W. (1978): *The Analysis of International Relations*. 2nd ed. New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1978.
- Eakin, Emily (2002): „It takes an empire“, say several U.S. thinkers. *The New York Times*, 1. 4. 2002.
- Fichou, Jean-Pierre (1995): *Civilizace USA*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- Fischer, Joschka (2000): From Confederacy to Federation – Thoughts on the Finality of European Integration. In: Leonard, Mark (ed.): *The Future Shape of Europe*. London: The Foreign Policy Centre, 2000.
- Fischer, Petr (2002): Hledání Nového světa. *Lidové noviny*, 13. 4. 2002.
- Friedman, Thomas L. (2002): The End of NATO? Europe had Better Catch Up. *International Herald Tribune*, 4. 2. 2002.
- Fukuyama, Francis (1992): *The End of History and the Last Man*. London: Penguin, 1992.
- Gedmin, Jeffrey (2002): The Alliance is Doomed. *Washington Post*, 20. 5. 2002.
- Gnesotto, Nicole (2002): Risks of the status quo. Paris: EU Institute for Security Studies. Newsletter, No. 2, May 2002.
- Gray, Colin S. (1999): *Modern Strategy*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Hadley, Stephen J. (2002): Tribunal is Threat to USA. *USA Today*, 15. 7. 2002.
- Havel, Václav (2002): Projev prezidenta republiky Václava Havla „Evropa a svět“, Řím, Senát, 4. 4. 2002.
- Hollis, Martin (1996): The last post? In: Smith, Steve – Booth, Ken – Zaleski, Marysia (eds.): *International theory: positivism and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Howard, Michael (1983): *The Causes of Wars and other essays*. 2nd ed. Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1983.
- Howard, Michael (2002): What's in name? How to Fight Terrorism. *Foreign Affairs*, Vol. 80, No. 1, January/February 2002.
- Hunt, Michael H. (1989): Ideology of National Greatness and Liberty. In: Paterson, Thomas G. (ed.): *Major Problems in American Foreign Policy. Volume I: To 1914. Documents and Essays*. 3rd ed. Lexington, Massachusetts; Toronto: D. C. Heath and Company, 1989.
- Huntington, Samuel P. (2001): Bin Ládin vrátil Západu společnou identitu. *Lidové noviny*, 25. 10. 2001.
- Huntington, Samuel P. (1996): *The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, 1996.
- Huntington, Samuel P. (1999): The Lonely Superpower. *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 2, March/April 1999.
- Ignatieff, Michael (1997): *The Warrior's Honor: Ethnic War and the Modern Conscience*. New York: Metropolitan Books – Henry Holt and Company, 1997.
- IISS (2002): Transatlantic threat perceptions. Prospect for convergence. *Strategic Comments*, Vol. 8, Issue 4, May 2002.
- Kagan, Robert (2002): Power and Weakness. *Policy Review*, No. 113, www.policyreview.org/JUN02/kagan
- Kaldor, Mary (1999): *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press, 1999.
- Keohane, Robert O. (1983): Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond. In: Finifter, Ada W.: *Political Science: The State of the Discipline*. Washington: The American Political Science Association, 1983.
- Kissinger, Henry A. (1992): Balance of Power Sustained. In: Allison, Graham – Treverton, Gregory F. (eds.): *Rethinking America's Security: Beyond Cold War to New World Order*. New York – London: W. W. Norton & Company, 1992.
- Kissinger, Henry A. (1997): *Umění diplomacie*. Praha: Prostor, 1997.
- Klein, Bradley S. (1994): *Strategic Studies and the World Order: The Global Politics of Deterrence*. Cambridge University Press, 1994.
- Knutsen, Torbjørn L. (1997): *A history of International Relations theory*. 2nd ed. Manchester – New York: Manchester University Press, 1997.
- *Lidové noviny* (2001): Kritizujete Bushe? Nejste vlastenec! *Lidové noviny*, 27. 9. 2001.
- Lindley-French, Julian (2002): Terms of engagement. *Chaillot Papers*, No. 52. Paris: European Institute for Security Studies, 2002.
- Lipschutz, Ronnie D. (1995): On Security. In: Lipschutz, Ronnie D. (ed.): *On Security*. New York: Columbia University Press, 1995.
- Mearsheimer, John J. (1990): Back to the future: Instability in Europe After the Cold War. *International Security*, Vol. 15, No. 1, Summer 1990.
- Mearsheimer, John J. (2001): The Future of the American Pacifier. *Foreign Affairs*, Vol. 80, No. 5, September/October 2001.

- Mearsheimer, John J. (1993): Why we will soon miss the Cold War. In: Charlton, Mark – Riddel-Dixon, Elizabeth (eds.): *International Relations in the Post-Cold War Era*. Nelson Canada, 1993.
- Nolan, Robert (2002): A Unipolar Moment. Foreign Policy Association. Online newsletter Global Views, 7. 2. 2002, www.fpa.org
- Nye, Joseph (2002): The new Rome meets the new barbarians. *The Economist*, 21. 3. 2002.
- Paterson, Thomas G. (ed.) (1989): *Major Problems in American Foreign Policy. Volume I: To 1914. Documents and Essays*. 3rd ed. Lexington, Massachusetts; Toronto: D. C. Heath and Company, 1989.
- Pfaff, William (2002 a): Empire isn't the American way. *International Herald Tribune*, 9. 4. 2002.
- Pfaff, William (2002 b): Hrozí Spojeným státům nový mcarthismus? *Lidové noviny*, 29. 7. 2002.
- RAND (2001): *The Emergence of Peer Competitors. A Framework for Analysis*. Santa Monica, CA: RAND, 2001.
- Riotta, Gianni (2000): The Coming Identity War. *Foreign Policy*, September/October 2000.
- Ruggie, John Gerard (1998): *Constructing the World Polity. Essays on international institutionalization*. London – New York: Routledge, 1998.
- Safire, William (1978): *Safire's Political Dictionary. The New Language of Politics*. 3rd ed. New York: Ballantine Books, 1978.
- Schlesinger, Arthur M., Jr. (1989): Seeking Power, Not Markets. In: Paterson, Thomas G. (ed.): *Major Problems in American Foreign Policy. Volume I: To 1914. Documents and Essays*. 3rd ed. Lexington, Massachusetts; Toronto: D. C. Heath and Company, 1989.
- Skinner, Quentin (ed.) (1985): *The Return of Grand Theory in the Human Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Sloan, Stanley R. (2000): The United States and European defence. *Chaillot Papers*, No. 39. Paris: Institute for Security Studies, Western European Union, 2000.
- Smith, Steve (1996): Positivism and beyond. In: Smith, Steve – Booth, Ken – Zalewski, Marysia (eds.): *International theory: positivism and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Smith, Steve – Booth, Ken – Zalewski, Marysia (eds.) (1996): *International theory: positivism and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- *Survival* (2001), Vol. 43, No. 4, Winter 2001.
- *Survival* (2002), Vol. 44, No. 1, Spring 2002.
- Šedivý, Jiří (1995): Známe atlantické hodnoty? *Mezinárodní politika*, ročník XIX, číslo 12.
- Terriff, Terry – Croft, Stuart – James, Lucy – Morgan, Patrick M. (1999): *Security Studies Today*. Polity Press, 1999.
- *The Economist* (2002 a): Allies at odds – all round. *The Economist*, 11. 4. 2002.
- *The Economist* (2002 b): Britain and America: Listen, George. *The Economist*, 6. 7. 2002.
- *The Economist* (2002 c): British foreign policy. Tony Blair is not a poodle. *The Economist*, 10. 8. 2002.
- *The Economist* (2002 d): Europe and the United States. You can be warriors or wimps; or so say the Americans. *The Economist*, 10. 8. 2002.
- *The Economist* (2002 e): The International Criminal Court: Right to the brink. *The Economist*, 6. 7. 2002.
- Tylová, Klára (2002): George Michael opět pobuřuje. *Lidové noviny*, 4. 7. 2002.
- Wade, Robert Hunter (2002): America's Empire Rules an Unbalanced World. *International Herald Tribune*, 3. 1. 2002.
- Waever, Ole (1995): *Securitization and Desecuritization*. In: Lipschutz, Ronnie D. (ed.): *On Security*. New York: Columbia University Press, 1995.
- Waever, Ole (2000): The EU as a security actor. Reflection from a pessimistic constructivist on post-sovereign security order. In: Kelstrup, Morten – Williams, Michael C. (eds.): *International Relations and the Politics of European Integration*. London – New York: Routledge, 2000.
- Waever, Ole – Buzan, Barry – Kelstrup, Morten – Lemaitre, Pierre (1993): *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. New York: St. Martin's Press, 1993.
- Wallerstein, Immanuel (1996): The inter-state structure of the modern world. In: Smith, Steve – Booth, Ken – Zalewski, Marysia (eds.): *International theory: positivism and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Waltz, Kenneth N. (1978): *Theory of International Politics*. Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1978.
- Weiss, Martin (2002): Běda tobě, Evropo. *Lidové noviny*, 12. 7. 2002.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Wolfers, Arnold (1952): „National Security“ as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, No. 67, December 1952.
- Woodward, C. Vann (1989): Free Security. In: Paterson, Thomas G. (ed.): *Major Problems in American Foreign Policy. Volume I: To 1914. Documents and Essays*. 3rd ed. Lexington, Massachusetts; Toronto: D. C. Heath and Company, 1989.

Poznámka

Za cenné připomínky děkuji Petru Drulákovi, Kristině Larischové, Alexandře Müllerové a dvěma anonymním recenzentům. Veškeré nedostatky textu jsou mé vlastní.